

**Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta**

Monika Koňářiková

OTROK JAKO VĚC A ČLOVĚK V ŘÍMSKÉM PRÁVU

Diplomová práce

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Otrok jako věc a člověk v římském právu vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne: _____

Podpis autora

Děkuji vedoucímu diplomové práce JUDr. Petru Dostálíkovi, Ph.D. za osobní konzultace, věcné připomínky a vstřícný přístup. Ráda bych na tomto místě také poděkovala všem, kteří mi byli při zpracování předložené práce oporou.

Obsah

1	ÚVOD	5
2	OTROCTVÍ, PRÁVNÍ POSTAVENÍ OTROKA A JEHO ŽIVOTNÍ PODMÍNKY	7
2.1	OTROCTVÍ V ŘÍMSKÉM STÁTĚ	7
2.2	PRÁVNÍ POSTAVENÍ OTROKA A JEHO ŽIVOTNÍ PODMÍNKY	9
2.2.1	<i>Dominica potestas</i>	11
2.2.2	<i>Rozdílné životní podmínky otroků ve velkém římském domě a u chudého Řimana</i>	12
3	POJEM „PERSONA“ (OSOBA) V ŘÍMSKÉM PRÁVU	15
3.1	VZNIK A ZÁNIK LIDSKÉ OSOBNOSTI	15
3.2	POJEM „PERSONA“ V PRÁVNÍM SMYSLU	17
4	PRAMENY OTROCTVÍ	20
4.1	TRVALÉ PRAMENY OTROCTVÍ	20
4.1.1	<i>Otrokem od narození</i>	20
4.1.2	<i>Válečné zajetí</i>	21
4.1.3	<i>Mezinárodní obchod</i>	21
4.2	DOČASNÉ PRAMENY OTROCTVÍ.....	21
5	PRÁVNÍ POSTAVENÍ DALŠÍCH OSOB	25
5.1	OSOBY SVOBODNÉ.....	25
5.2	OSOBY V MANCIPIU (PERSONAE IN MANCIPIO)	27
5.3	KOLONOVÉ.....	28
6	PROBLEMATIKA PEKULIA	30
6.1	OTCOVSKÁ MOC	31
6.2	PRÁVNÍ PRAMENY PEKULIA	34
6.3	DEFINICE PEKULIA.....	36
6.4	OBSAH PEKULIA	38
6.5	VZNIK PEKULIA.....	39
6.5.1	<i>Permissus domini</i>	40
6.5.2	<i>Ratio separata</i>	42
6.6	VLASTNICTVÍ PEKULIA	44
6.7	DALŠÍ TYPY PEKULIA	45
6.7.1	<i>Pekulium castrense</i>	45
6.7.2	<i>Pekulium quasi castrense</i>	46
6.7.3	<i>Bona adventicia</i>	46
6.8	SPRÁVA PEKULIA OTROKEM.....	47
7	ZÁVĚR	52
8	POUŽITÁ LITERATURA	54
8.1	PRIMÁRNÍ ZDROJE	54
8.2	SEKUNDÁRNÍ ZDROJE.....	55
8.3	INTERNETOVÉ ZDROJE.....	56
	SHRNUTÍ/SUMMARY	57
	KLÍČOVÁ SLOVA/KEYWORDS	59

1 Úvod

Za téma mé diplomové práce jsem si vybrala Postavení otroka jako věci a člověka v římském právu. Starověký Řím byl sice rozvinutou, patriarchální společností, ale zároveň byl považován za stát vykořisťovatelský. Demokracie v něm rozhodně neexistovala v dnešním slova smyslu, naopak může být tato společnost nejlépe připodobňována k otrokářské společnosti založené na základě nerovnosti. Práva osob žijících se území Říma záležela na jejich majetkovém a společenském postavení, národnosti, náboženství a dalších faktorech.

Jde o téma značně rozsáhlé, jehož obsah musel být díky stanoveným limitům diplomové práce redukován na vybrané – z mého pohledu stěžejní – instituty, které ve svém souhrnu podávají ucelenou a celkem podrobnou informaci o postavení otroka v římském právu. Je nutné si uvědomit, že otroctví je hlavním znakem římské společnosti a samotné postavení otroka je upraveno v nepřehledném množství pramenů.

Mým primárním cílem je tedy vyložit postavení otroka obecně a poté se zaměřit na jednotlivé prameny, které ho přirovnávají k věci jako k objektu práva a naopak ty, které ho pokládají za osobu s omezenou právní subjektivitou. Poukazuji na situace, kdy se právní úprava značně liší od praktického života. Stručně pojednám také o právním postavení dalších osob, ale nejdůležitější část práce věnuji institutu, který osobně považuji za nejlepší příklad prezentace speciálního postavení otroků – pekuliu.

Jako jasný zdroj informací se jeví hlavně primární prameny. V práci dochází k využívání vůbec prvního psaného pramenu římského obyčejového práva z poloviny 5. století – Zákona dvanácti desek neboli tabulí. Dalším primárním zdrojem je justiniánská sbírka Corpus Iuris Civilis, z ní hlavně Digesta, Instituce a Gaiovy komentáře. Z fragmentů Digest jsou předkládány především ty, které se jasně týkají tématu práce, je však nutné si uvědomit, že ani tyto fragmenty nepocházejí vždy ze stejného časového období a mohou mezi nimi vznikat značné odchylky. Fragmenty z jednotlivých knih Digest jsou tedy řazeny k sobě především pro jejich tematickou blízkost, nikoli chronologickou. Analyzována je také dostupná historická literatura a pro téma historickoprávní také příznačná literatura právnická.

Obsah předkládané diplomové práce odpovídá vybranému tématu a stanovenému rozsahu. Všechny uvedené překlady převážně latinských Digest, ale také zahraniční literatury, jsem zpracovávala se značným úsilím sama. Jak již bylo uvedeno výše, jde o látku velmi rozsáhlou, čítající velké množství institutů a námětů ke zpracování. Tato práce je pojata tak, aby podala obecnou, ale zároveň i relativně podrobnou zprávu o postavení otroka v římském

právu. Na celý text byl aplikován princip logického myšlení a formální logiky, bez něhož si práci s právním textem lze jen obtížně představit. Na diplomovou práci, jejíž téma svou povahou spadá pod historicko-právní odvětví, se nejlépe použije deskriptivní metoda, dále potom abstrakce a indukce.

Diplomová práce je rozdělena celkem do pěti částí, přičemž hned první část pojednává o institutu otroctví v římském státu v obecné rovině. Spadá sem i ucelený přehled o právním postavení otroka, včetně podkapitoly o moci, kterou má pán nad svými otroky. Dále se tato část věnuje i srovnání životních podmínek mezi otroky, kteří slouží v bohatých římských domech a u chudších Římanů. Do druhé části spadají různé náhledy na pojem „osoby“ v římském právu, přičemž nejdříve je proveden právní rozbor jejího vzniku a zániku a až poté je určen právní význam. Třetí část pojednává o nejdůležitějších pramenech otroctví, které jsou pro větší přehlednost rozděleny na dvě skupiny – trvalé prameny a dočasné. Při tomto dělení je za rozhodující považována okolnost, zda se člověk otrokem už narodil nebo se jím stal aktem ztráty své svobody.

Ve čtvrté části je pro celistvý přehled uvedeno i právní postavení dalších vrstev obyvatelstva v Římě – svobodných, osob v mancipiu a kolónů. Poslední pátá část, kterou osobně považuji za zcela stěžejní, je věnována problematice pekulia, s tímto institutem úzce souvisí i otcovská moc, která jde zde zmíněna také. Nechybí ani vymezení definice pekulia, jeho právní prameny, obsah a podrobněji je rozebrán i jeho vznik. Celou kapitolu uzavírá správa pekulia otrokem a pro úplnost je přidán i stručný přehled další typů pekulia, které se v průběhu času vyčlenily.

2 Otroctví, právní postavení otroka a jeho životní podmínky

Hned v úvodní kapitole bych ráda přiblížila problematiku otroctví jako státního systému, který nachází využití v práci nesvobodných lidí, stručně také pojednám o jejich právním postavení. Když se podívám na průřez historií, můžu konstatovat, že otroctví bylo dříve legálně využívané v mnoha státech, ale starověký Řím na něm byl přímo existenčně závislý.

2.1 Otroctví v římském státě

Starověký Řím byl po celou dobu své existence označován jako stát vykořisťovatelský. V období jeho trvání byla právě otrocká práce hlavní složkou ve výrobě veškerých existenčních statků a nástrojů. Stále však zůstává přesvědčení, že otrok se i z hlediska právní stránky považuje za „předmět vykořisťovatelské moci otrokářovy“.¹

Dalším hlavním rysem římského státu je moc nad lidmi a její uplatnění v rozličných podobách (ať už jde o moc nad otrokem, moc nad ženou, moc otce nad dětmi, různé formy opatrovnictví). Symbolika označovala moc nad jiným člověkem výrazem „ruka – *manus*“. Naopak nositel moci má pro sebe stanoven výraz „hlava – *caput*“. Díky této terminologii rozlišujeme tři hlavní osobní stavy pro římské obyvatele. Nejdůležitější je stav svobody (*status liberatis*), dále se svobodní ještě dělí na římské státní občany (*status civitatis*) nebo neobčany (*peregrinus*). Jako třetí kritérium uvádíme příslušnost k dané římské rodině a podrobenost moci otcovské (*status familiae*).²

Dále se v rámci římských dějin můžeme setkat s formální rovností osob mocensky oprávněných (např. otců rodin). Dle právních norem jsou si také všichni otroci ve svém osudu rovni, což se ale v praxi ukázalo jako nesplnitelné, a proto docházelo později již k významným nesrovnalostem mezi každodenním životem otroků a právními normami.

Na počátku svého vývoje by se dal Řím považovat za společnost, kde se právní úkony vyznačovaly až značným formalismem, uplatňovala se zásada publicity. Vykořisťování otroků pokračovalo a během postupného vývoje se také díky dravosti starořímské vládnoucí třídy stávalo stále častější i olupování a zotročování obyvatel dobytého území. Římané se k podrobeným národům chovali podle zásady: „Rozděl a panuj! - *Divide et impera!*“³

Pokud bych chtěla podat jednotný názor na to, kdy dochází k největšímu zvyšování

¹ TUREČEK, Josef. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963, s. 249.

² Tamtéž, s. 255-256.

³ Tamtéž, s. 250-256.

počtu otroků, narazím na problém. Kincl (a kolektiv autorů kolem něj) udává období mezi 4. a 3. stol. př. n. l., kdy římský stát zažívá rozkvět své kultury.⁴ Toto se zdá být však nepravděpodobné, protože další publikace uvádějí data jiná. Většina mnou vyhledaných autorů toto období stanovuje na 2. stol. př. n. l. Například i Zeber vymezuje, že k zásadnímu zvyšování množství otrocké síly dochází až po skončení punských válek, tedy v 2. stol. př. n. l. (viz níže v kapitole Problematika pekulia).⁵

Češka se ztotožňuje s názorem Zebera a dokonce se snaží o zjištění přesného počtu otroků pomocí nejrůznějších metod, např. se opírá o údaje starověkých spisovatelů, ale ty jsou značně nepřesné. Dále se pomocí archeologických výzkumů snaží vypočítat obytné plochy, počty a velikosti domů. Touto metodou se však dá zjistit přinejlepším přibližný počet celkového obyvatelstva města, ale nikoliv poměr svobodných a otroků. A konečně výpočtem spotřeby obilí se také nedá stanovit přesné množství, jelikož je obtížné odhadnout tehdejší průměrnou spotřebu jedince.⁶

Díky zásobě otrocké síly se rychle rozvíjelo jak zemědělství na venkově tak i řemesla využívaná ve městech, kde zároveň v této době vznikala i vrstva bohatého měšťanstva. Nejcharakterističtějším atributem římského práva jako celku, jak uvádím již výše, je právě existence otroctví a jeho právní úprava. Právní normy upravující model otroctví i v dalších státech potom podléhají komparatistice právě s římskými normami, které jsou považovány za součást nejvyspělejšího otrokářského právního systému celého starověku. Tento systém je založen na téměř dokonalé „koncepti otroka – věci, otroka – objektu práva, otroka – člověka totálně zbaveného právní subjektivity a slavné maximy římských právníků „*servi pro nullis habentur*“ (otroci se nepovažují za nic), „*servus nullum caput habet*“ (otrok nemá právní subjektivitu), bývají málem povinně citovány v každé příručce či studii o otrokářském právu římském“.⁷

Římští právníci si však zároveň uvědomují, že v každodenním životě je bezvýjimečné použití těchto teoretických maxim nereálné a proto je nutno z nich slevovat, a to i za cenu toho, že dojde občas k porušení systematiky a logiky právního řádu – právě při úpravě postavení otroků se objevují „protimlvy a neobratnosti práva“. Na to navazuje Kincl a další

⁴ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 59.

⁵ ZEBER, Ireneusz. *A study of the peculium of a slave in pre-classical and classical Roman Law*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1981, s. 47.

⁶ ČEŠKA, Josef. *Diferenciace otroků v Itálii v prvních dvou stoletích principátu*. Brno: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, s. 20-21.

⁷ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 59-60.

autoři, kteří rozvádějí myšlenku postupného pomalého zhoršování postavení otroků ve společnosti. Projevuje se to mimo jiné také ve způsobu chování pána ke svému otrokovi. Kincl označuje otroka jako méněcenného člověka, „jehož právní subjektivita ještě není zcela potlačena, ... je moci pána zcela podřízený, ale přece jen ne úplně bezprávný“.⁸

Otroctví můžeme považovat za instituci, která pochází z primitivního světa, vysvětlitelnou pouze celkovým rázem zaostalé společnosti. Ovšem ve vzdělanější pospolitosti se jeví toto uspořádání jako krajně nespravedlivé, zvláště poté, kdy ustává tvrdý zápas člověka s přírodou i nepřetržitý boj mezi jednotlivými národy. Pozdější společnost si je nerovnosti vědoma a její filosofové mravně tento institut odsuzují. Římští právníci, kteří jsou vychováni stoickou filosofií, věří, že všichni lidé se původně rodí svobodní a pouze pozitivní zákon mezi nimi učiní rozdíly.⁹

V Justiniánově sbírce (Inst. 1, 3, 2) máme také zmínku o institutu otroctví jako institutu práva národů: „*Servitus autem est consuetudo iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subicitur.*“

„Otroctví je institutem práva národů, jímž je někdo, v rozporu s přirozeností, podřízen cizí moci.“¹⁰

2.2 Právní postavení otroka a jeho životní podmínky

Kdo je vlastně tedy otrokem? Milan Bartošek ve své Encyklopedii římského práva uvádí výraz „*servi*“ v překladu jako „otroci, třída dědičně nesvobodných a zcela bezprávných obyvatel římského státu“.¹¹

Otroci jsou zbaveni jakékoliv svobodné volnosti, nemohou mít *connubium* ani *commercium* (právo k uzavření manželství a právo obchodu). Nepokládají se vůbec za subjekt právních vztahů, ale naopak za objekt a ani na jejich rodinné poměry není brán žádný zřetel. *Contubernium* (trvalé pohlavní spojení mezi otroky) se považuje jen za faktický poměr.¹²

Anglický autor William Warwick Buckland ve své obsáhlé publikaci *The Roman Law of Slavery* z roku 1908¹³, rozděluje svou studii o právním postavení otroků do dvou

⁸ Tamtéž, s. 60.

⁹ BONFANTE, Pietro. *Instituce římského práva*. 9. vyd. Přeložil Jan Vážný. Brno: Právník, 1932, s. 42-43.

¹⁰ BLAHO, Peter (přeložil, bibliografii sestavil), SKŘEJPEK, Michal (ze slovenštiny přeložil, rejstříkem opatřil). *Iustiniani Institutiones*. Praha: Karolinum, 2010, s. 37.

¹¹ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Pyramida, 1981, s. 293.

¹² BONFANTE, Pietro. *Instituce římského práva*. 9. vyd. Přeložil Jan Vážný. Brno: Právník, 1932, s. 42.

¹³ Tato monografie byla v Charlestonu v roce 2010 vydána znovu. BUCKLAND, W. W. *A text-book of Roman law from Augustus to Justinian*. Charleston, S.C.: Bibliolife, 2010. 756 s.

základních podkapitol. První má příhodný název „The slave as res“ a druhá „The slave as a man“.¹⁴

Naproti tomu v jiných pramenech můžeme najít, že otrok je z právního hlediska pouze věcí (*res*). Takový názor uvádí ve své publikaci také Carl Wium Westrup, který je zároveň držitelem čestného doktorátu v oboru práva.¹⁵

Pietro Bonfante ve své monografii pokládá otroka za předmět práva ze dvou hledisek. Za prvé jako člověka, tedy osobu v přirozeném slova smyslu. Půjde o jednatele pána moci stejně, jak by tomu bylo u syna podrobeného otcovské moci (*filius familias*). Otrok se tedy stává činným a uvědomělým nástrojem pána. Druhé hledisko považuje otroka za věc, tedy element jisté majetkové hodnoty, který se od jiných věcí ničím neliší.¹⁶

Otrok tedy není osobou ani není způsobilý být subjektem práv a právních povinností. Je také nezpůsobilý v oblasti právních poměrů rodiny, nemůže být obligačně vázán a ani není schopen někoho na soudě žalovat, pokud není žalován sám. Otrok naopak může být jako každá jiná věc předmětem právního jednání svého pána (např. nájmu, darování), který nad ním má právní moc, jejíž intenzita a význam jsou shodné jako vlastnictví (*dominium*). Nezpůsobilost otroka není však následkem pouhého pánova vlastnictví, protože ji nemá ani osoba, která upadla do otroctví z důvodu trestu (*servus poenae*), ani například otrok opuštěný pánem (*servus derelictus*). Tímto opuštěním ovšem otroctví nezaniká, protože takový otrok může být kýmkoli okupován.¹⁷

Shodné tvrzení můžeme najít také v Institucích (Inst. 1, 3, 4): „...*In servorum condicione nulla differentia est.*“

„...V postavení otroků není žádný rozdíl.“¹⁸ U svobodných římských občanů rozlišujeme další skupiny dle jejich specifického postavení.

Bartošek ve své další publikaci uvádí, že otrok nemá ani právo odmítnout pozůstalost v případě, že je jako dědic ustanoven, je tzv. nedobrovolný, nutný dědic (*heres necessarius*). Za jeho nelegální chování odpovídá jeho pán, ten se však může odpovědnosti lehce zprostit tím, že neposlušného otroka vydá poškozenému (*noxae deditio*). Otrok bude vždy stíhán také

¹⁴ BUCKLAND, William Warwick. *The Roman law of slavery*. Cambridge: University Press, 1908. 735 s.

¹⁵ WESTRUP, Carl Wium. *Some Notes on the Roman Slave in Early Times: A Comparative Sociological Study*. Kodaň, 1956, s. 12.

¹⁶ BONFANTE, Pietro. *Instituce římského práva*. 9. vyd. Přeložil Jan Vážný. Brno: Právnick, 1932, s. 180.

¹⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. v Praze: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 125.

¹⁸ BLAHO, Peter (přeložil, bibliografii sestavil), SKŘEJPEK, Michal (ze slovenštiny přeložil, rejstříkem opatřil). *Iustiniani Institutiones*. Praha: Karolinum, 2010, s. 37.

krutějšími a přísnějšími tresty, může být mučen nebo lze zosřít jeho trest smrti (např. ukřižováním). Otok se nemůže účastnit procesu jako procesní strana.¹⁹

Okamžikem propuštění otoka na svobodu se stával skutečnou osobou v právním smyslu, tzn., že za doby trvání své podřízenosti pánovi byl už jakýmsi zárodkem osobnosti. Důkazem toho je i fakt, že z důvodu hospodářské praxe a celkového postavení otoka v domácnosti rodiny, na něj římské právo nepohlíželo jako na jiné pouhé nemyslicí předměty majetku bez rozumu.²⁰

2.2.1 *Dominica potestas*

Už výše jsem zmínila, že pán má nad otokem své neomezené vlastnictví (*dominium*). Kromě toho má také další oprávnění a tím je moc (*potestas*), kterou má *pater familias* nad svobodnými členy jeho rodiny, u otoků se však používá výraz *dominica potestas*. Existence tohoto institutu svědčí o faktu, že otok má určitý podíl na pánově způsobilosti k právům, ale spíše jako jeho nástroj pro nabývání práv než jako samostatný subjekt. Tím se dostávám ke vzniku důležité zásady, že otok může právně jednat se třetími osobami tak, jak je k tomu způsobilý sám pán, z těchto jednání nenabývá ale pro sebe, nýbrž vždy přímo pro pána. Neplatné by bylo jednání otoka, který pána vůbec nemá.²¹

Z této moci vyplývá, že pán smí otoka trestat jakkoli se mu zachce, klidně i smrtí. S postupným vývojem však i životy otoků dosáhly částečné právní ochrany a to před neúměrně krutými tresty, nemravnosti nebo zneužíváním panské moci. Už Gaius to ve své knize zmiňuje (I. 52): „*In potestate itaque sunt servi dominorum. Quae quidem potestas iuris gentium est; nam apud omnes peraeque gentes animadvertere possumus dominis in servos vitae necisque potestatem; esse et quodcumque per servum acquiritur, id domino acquiritur.*”

„Pravomoci pánů jsou tedy podřízeni otroci. Tato pravomoc má původ v „právu národů“: u všech národů bez rozdílu můžeme totiž pozorovat, že pánům přísluší nad otroky právo života a smrti, a cokoli se nabývá skrze otoka, to se nabývá pro pána.“²²

Dále Gaius (I. 53) popisuje právě onu právní ochranu: „*Sed hoc tempore neque civibus Romanis nec ullis aliis hominibus, qui sub imperio populi Romani sunt, licet supra modum et sine causa in servos suos saevire. Nam ex constitutione imperatoris Antonini qui sine causa*

¹⁹ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1988, s. 137-138.

²⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. v Praze: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 126.

²¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského, 1. díl. 7. vydání*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 126.

²² GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno: Doplněk, 1993, s. 53.

servum suum occiderit, non minus teneri iubetur, quam qui alienum servum occiderit. Sed et maior quoque asperitas dominorum per eiusdem principis constitutionem coercetur...“

„V dnešní době není však ani občanům římským, ani žádným jiným lidem, kteří žijí pod vládou římského národa, dovoleno, aby nadměru a bezdůvodně zuřili proti svým otrokům. Neboť podle konstituce císaře Antonia se přikazuje, aby každý, kdo bezdůvodně usmrtí svého otroka, byl odpovědný stejně jako ten, kdo usmrtí otroka cizího. Konstitucí téhož císaře se však krotí i nadměrná krutost pánů...“ Pokud otrok např. vyhledával ochranu v chrámech a chování pána vůči němu se zdálo nepřiměřené a nesnesitelné, byl pán nucen ho prodat. Tyto pravidla se zdají spravedlivá, protože svého práva nemá nikdo zneužívat a to nejen ve vztahu k podřízené vrstvě obyvatelstva. Na důkaz tohoto se kupříkladu zakazuje marnotratníkům správa jejich majetku.²³

Rozeznáváme také dělení otroků do podskupin – otroci narození a vychovaní v domě pána byli nazýváni *vernae*²⁴, otrokyně ženského pohlaví měla zvláštní označení *ancillae* – stejně se nazývala i „služka“²⁵. U zběhlého otroka, kterému se vypaloval cejch, se používal termín *servus fugitivus*²⁶. Nastávaly ojedinělé případy, kdy člověk (podle práva otrokem), žil v dobré víře jako svobodný člověk, protože o svém nesvobodném postavení ani nevěděl.

2.2.2 Rozdílné životní podmínky otroků ve velkém římském domě a u chudého Římana

Podmínky živobytí otroků nebyly samozřejmě na všech místech naprosto stejné. Římané využívali otrockou sílu téměř ve všech oblastech - velkou část práce odváděli otroci hlavně na venkově, ale hrstka vybraných sloužila i ve městech. Zároveň byla městská služba obecně považována za méně náročnou, pán často straší neposlušného otroka jeho přeražením z města na venkov. Pro městského otroka to je neustálá hrozba.²⁷

V Digestech můžeme o tomto rozdělení najít zmínku hned na několika místech, např. ve fragmentu Dig. 32, 99 pr. se píše: *Servis urbanis legatis quidam urbana mancipia non loco, sed opere separant, ut, licet in praediis rusticis sint, tamen si opus rusticum non faciant, urbani videntur ... quod maxime ex libellis familiae, item cibariis deprehendi poterit.*²⁸

²³ Tamtéž.

²⁴ KÁBRT, Jan a kol. *Latinsko-český slovník*. 3. upravené vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957, s. 468.

²⁵ Tamtéž, s. 31.

²⁶ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Pyramida, 1981. 507 s.

²⁷ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 64.

²⁸ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XXXII* [online]. The Roman Law Library [cit. 13. října 2014]. Dostupné na < <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-32.htm>>.

„Co se týče městských otroků, úřady je rozdělovaly nikoli podle jejich bydliště, ale podle povolání, které vykonávali. Přestože se někteří otroci nacházeli na venkově, byli považováni za městské, pokud nebyli využíváni na venkovskou práci ... Jejich postavení bylo lehce zjiřitelné z rejstříku otroků.“ Touhou mnoha otroků bylo opustit venkovskou čeleď a následovat pána do města za méně náročnou prací.

Z dalšího fragmentu je patrné podobné rozdělení. Dig. 50, 16, 166: *"Urbana familia" et "rustica" non loco, sed genere distinguitur: potest enim aliquis dispensator non esse servorum urbanorum numero: veluti is, qui rusticarum rerum rationes dispenset ibique habitet. Non multum abest a vilico insularius: autem urbanorum numero est...*²⁹

„Dělení na otroky městské a venkovské se neděje podle místa, ale podle povahy jejich příslušných profesí. Sluha nespadá do skupiny městských otroků stejně tak jako otrok, který je pověřen vedením účetnictví na venkovské usedlosti kde žije, protože se téměř nijak neliší od farmáře. Otrok připoutaný k domácnosti ve městě naopak do této skupiny spadat bude...“

Obecně můžeme konstatovat, že životní podmínky městské čeledi se nedají srovnávat s životní úrovní těch, kteří pracují na polích. Ve velkých římských domech, kde počet otroků dosahoval i několika stovek, byla vždy největším problémem okolnost, že otroky nebylo možno nechat pracovat bez dohledu. Proto se zde nejlépe osvědčil až téměř vojenský způsob života. Zvláštní postavení měl *vilicus*. Šlo o výše postaveného otroka, který měl pod sebou skupinu jiných otroků, za které převzal odpovědnost. Pracovní dobu otroků určovalo přísloví, podle kterého otrok buď něco dělá, nebo spí, tzn., kromě spánku mají otroci pracovat nepřetržitě. Také další jejich životní potřeby byly uspokojovány pouze minimálně. Otroci také společně jedli. V zimě byl přiděl samozřejmě menší, ale často se stávalo, že majitelé otroků nedávali své čeledi ani tyto dávky. Zaměřme se na vztah mezi pánem a otrokem - každý římský občan si dobře uvědomoval, že svému služebnictvu nemůže věřit. Otroci své pány mnohdy až nenáviděli. Přestože někteří páni se chovali ke svým otrokům vlídně, nejvíce převládal názor, že otroka vede k poslušnosti pouze jeho strach před trestem. Jedině otrok, který se bojí, může být považován za spolehlivého. Z tohoto můžeme usuzovat, že hlavně bohatí páni pokládali valnou většinu svých otroků za pouhý živý inventář svého statku či podniku, dívali se na ně v podstatě stejně jako na „němou tvář“.³⁰

S odlišným přístupem k otrokům se setkáváme, pokud náleží k majetku chudších

²⁹ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book L* [online]. The Roman Law Library [cit. 13. října 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-50.htm>>.

³⁰ ČEŠKA, Josef. *Diferenciace otroků v Itálii v prvních dvou stoletích principátu*. Brno: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, s. 66-82.

Římanů. Lidské zacházení s otroky bývalo spojováno s představou drobné usedlosti, na které panují blízké a přátelské vztahy. Kvalitou tato čeleď nevynikala, pravděpodobně nebyli ani nijak speciálně vyučeni. Právě model malé usedlosti, kde se zapojuje do chodu hospodář se svou rodinou a osoby jemu podřízené, se považuje za nejvýnosnější. Menší počet otroků je jednodušší k usměrnění a drobný rolník si mnohdy našel i čas, aby se svého někdy i zkušenějšího otroka zeptal na radu, případně názor na postup či zamýšlenou věc. I otroci jsou totiž patrně hrdí na své zkušenosti a pán se občas skutečně poučil. Smrt otroka je pro zemědělce vždy ztrátou, ale bohatí Římané to považují pouze za ztrátu hmotnou, protože k jednotlivému čeledínu nemají takový osobní vztah jako chudí rolníci. „Chudí Římané totiž potřebovali jednoho či dvou otroků především k pomoci při těžké práci.“³¹

Také ve vztahu k ženám (otrokyním) je tu značný rozdíl – bohatý Říman považuje otrokyni pouze za objekt svých tělesných vášní, oproti tomu chudý rolník kolikrát pojme svou propuštěnku za svou choť. Bližší vztahy u chudých se projevovaly také v případech trestání otroků, kdy bohatý pán má takové množství čeledínů, že může být kdykoliv kterýkoliv nahrazen, případně má pán dostatek peněz na koupi nového. Chudý rolník si ovšem radši pořádně promyslí, jak přísně svého otroka potrestá, protože pokud by došlo k hrubému tělesnému trestu, je jasné, že už jim společné soužití nebude příjemné. Jiné možnosti měl ovšem zámožný majitel - pokud dal otroka brutálně potrestat, mohl ho potom vyloučit ze své blízkosti a tím mu také zabránit v jakékoliv jeho případné pomstě. Z celkového pohledu můžeme konstatovat, že díky přijatelnějším podmínkám docházelo k útěku otroků z menších usedlostí jen výjimečně, zatímco ve velkých domech to nebylo žádnou zvláštností.³²

Z výše uvedeného vyplývá, že život otroků byl opravdu tvrdý a krutý a i Ulpián k tomuto ve fragmentu Dig. 50, 17, 209 dodává: „*Servitutum mortalitati fere comparamus.*“³³

„Otroctví bývá v určitém rozsahu připodobňováno ke smrti.“

U otroků máme také další významný institut a tím je *pekulium*, jím se ovšem zabývám v dalších částech mé práce.

³¹ Tamtéž, s. 83-101.

³² Tamtéž.

³³ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book L* [online]. The Roman Law Library [cit. 13. listopadu 2014]. Dostupné na < <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-50.htm>>.

3 Pojem „*persona*“ (osoba) v římském právu

3.1 Vznik a zánik lidské osobnosti

Základním způsobem vzniku lidské osobnosti je samozřejmě její narození - tzn., že dítě úplně opustí tělo matky. Zároveň je nutné, aby dítě po svém narození ještě nějakou dobu žilo, i když může jít o časový úsek opravdu krátký. Další požadavek stanoví, že novorozeně musí mít podobu lidskou, naopak trochu nelogicky se nepožaduje jeho schopnost žít. Má-li však být plod považován za osobnost, nesmí jít o potrat - nesmí se narodit mrtvé dítě.³⁴

O postavení dítěte se ve fragmentu Dig. 1, 5, 24 stanoví: *Lex naturae haec est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur, nisi lex specialis aliud induci.*³⁵

„Dle zákonů přírody je pro dítě narozené mimo zákonné manželství rozhodující postavení matky, jestliže speciální zákon nestanoví něco jiného.“

Jak jsem již uvedla výše, fyzická osoba se tedy narozením stává zároveň subjektem práva. Zjednodušeně řečeno, počaté dítě, které se narodí živé a zároveň vypadá vzhledově jako lidská bytost, je specifickým subjektem práva. Ochranu mu ovšem římské právo přiznává už v předporodním stádiu – tedy nasciturovi.³⁶

Digesta pojednávají o nasciturovi na různých místech v odlišných souvislostech. Například ve fragmentu Dig. 37, 9, 1pr.: *Sicuti liberorum eorum, qui iam in rebus humanis sunt, curam praetor habuit, ita etiam eos, qui nondum nati sint, propter spem nascendi non neglexit.*³⁷

„Prétor se nejenže stará o blaho dětí, které už jsou narozené, ale zároveň nezanedbává ani ty, které ještě narozené nejsou.“ Prétor se tedy v tomto případě snaží chránit zájmy obou skupin.

Další fragment Dig. 35, 2, 9, 1: *Circa ventrem ancillae nulla temporis admissa distinctio est nec immerito, quia partus nondum editus homo non recte fuisse dicitur.*

³⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského, 1. díl*. 7. vydání. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 62.

³⁵ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book I* [online]. The Roman Law Library [cit. 12. listopadu 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-01.htm>>.

³⁶ BLAHO, Peter., HARAMIA, Ivan., ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislavě, 1997, s. 96.

³⁷ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XXXVII* [online]. The Roman Law Library [cit. 12. listopadu 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-37.htm>>.

„Co se týká dosud nenarozeného dítěte otrokyně, není v tom žádný rozdíl. Je to rozumné řešení, protože dítě, které dosud nepřišlo na svět, nemůže být nazýváno otrokem.“ Takové dítě není ani člověkem, natož otrokem. Další zmínku o nasciturovi najdeme ve fragmentu Dig. 1, 5, 26: „*Qui in utero sunt, in toto paene iure civili intelleguntur in rerum natura esse. Nam et legitimae hereditates his restituuntur: et si praegnas mulier ab hostibus capta sit, id quod natum erit postliminium habet, item patris vel matris condicionem sequitur...*“

Tedy „ti, kteří se nacházejí v děloze (ještě nejsou narození), se dle téměř všech ustanovení občanského práva považují za součást tohoto světa a může na ně přecházet majetek. Při zjetí těhotné ženy nepřáteli bude mít narozené dítě právo postliminia a bude také následovat postavení otce nebo matky....“ Nenarozené dítě tedy může nastupovat při dědické posloupnosti jako dědic ze zákona.³⁸

Dalším důležitým fragmentem zmiňujícím nascitura je Dig. 1, 5, 19: *Cum legitimae nuptiae factae sint, patrem liberi sequuntur: volgo quaesitus matrem sequitur.*³⁹

„V případě, že dojde k uzavření zákonného manželství, postavení dětí z něho vzešlých se naopak řídí podle otce.“ Z výše uvedeného plyne, že tato situace je vyloučena, když žena otěhotní při promiskuitním pohlavním styku mimo manželství.

Nasciturus se sám o sobě ještě za osobu nepovažuje, může mu však být ustanoven v určitých případech i poručník (*curator*), který se má starat o chránění jeho subjektivních práv. Pravidlo o ochraně nascitura nemůžeme použít v situacích, kdy nepůjde o právní poměry samotného dítěte.⁴⁰

Tím se dostáváme k zániku přirozené osobnosti, která logicky nastává smrtí jedince nebo ztrátou jeho osobní svobody (*capitis deminutione maxima*). K takové ztrátě dochází hlavně v případech válečného zjetí a upadnutí do otroctví, kdy dané osobě zanikají všechna práva s výjimkou postliminia. Blíže k problematice postliminia v dalších částech mé práce. Souhrnné pojednání o postavení římského občana jako válečného zajatce podává ve své publikaci Milan Bartošek.⁴¹

Nestačí pouhá ztráta římského občanství nebo změna rodinného stavu. V případě úmrtí

³⁸ DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 8-10.

³⁹ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book I* [online]. The Roman Law Library [cit. 12. listopadu 2014]. Dostupné na <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-01.htm>.

⁴⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. v Praze: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 123-124.

⁴¹ BARTOŠEK, Milan. *Captivus – studie o právním postavení římského občana – válečného zajatce*. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1948. 206 s.

náleží důkazní břemeno vždy osobě, která se daného práva sama domáhá – např. při dědění musí tato osoba i předložit věrohodný důkaz o tom, která z více zesnulých osob zemřela dříve, pokud je to pro daný případ rozhodující. Pokud to není schopný prokázat, nemá na dědictví právní nárok.⁴²

Použije se starý latinský princip: „*Ei incumbit probatio, qui dicit, non qui negat.*“ Tedy že dokazování musí provést ten, který tvrdí, ne ten, který popírá.⁴³

Existuje i určitá výjimka, kterou najdeme v situaci, kdy děti spolu s rodiči zahynou ve společném nebezpečí. Tuto právní domněnku zakotvuje fragment Dig. 34, 5, 9, 4: *Si Lucius Titius cum filio pubere, quem solum testamento scriptum heredem habebat, perierit, intellegitur supervixisse filius patri et ex testamento heres fuisse, et filii hereditas successoribus eius defertur, nisi contrarium approbetur. Quod si impubes cum patre filius perierit, creditur pater supervixisse, nisi et hic contrarium approbetur.*⁴⁴

„Jestliže Lucius Titius přijde o život spolu se svým synem, který dosáhl dospělosti, a kterého jmenoval jako jediného dědice ve své závěti, rozumí se tomu tak, že syn otce přežil a stane se jeho dědicem. Majetek syna tedy přejde na jeho právní nástupce, pokud nebude dědici otce dokázáno něco jiného. Pokud však syn, který ještě nedosáhl dospělosti, zahyne se svým otcem, hledí se na to, jako kdyby otec syna přežil, dokud není prokázán opak.“

Toto ustanovení také aplikujeme v případě společné smrti propuštěnce a jeho dítěte, kdy použijeme právní domněnku, že dítě zemřelo ještě před svým rodičem.⁴⁵

3.2 Pojem „*persona*“ v právním smyslu

Opusťme teď obecné určení osobnosti lidské a vrhněme se na právní pojmy. Pod pojmem „osoby“ římské právo rozumí „člověka, lidskou bytost, která je způsobilá být nositelem práv a povinností, jinak řečeno: která má způsobilost k právům a povinnostem, čili právní subjektivitu“.⁴⁶

Když se podíváme na dnešní pojetí právní subjektivity v moderním světě, tak na ni má nárok každá osoba a to bez ohledu jak na fyzické vlastnosti (barva pleti, rasa), tak na psychické aspekty svého života (náboženské či politické přesvědčení). V římském právu však

⁴² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. v Praze: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 124.

⁴³ REBRO, Karol. *Latinské právníké výrazy a výroky: římské právo od A do Z*. Praha: I. Železný, 1999, s. 82.

⁴⁴ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XXXIV* [online]. The Roman Law Library [cit. 27. října 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-34.htm>>.

⁴⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. Praze: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 124.

⁴⁶ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 55.

trvají na zásadě, že „subjektem práv a povinností může sice být pouze člověk, nikoli však člověk každý, ale pouze člověk svobodný. Otrok, člověk svobody zbavený, právní subjektivitu nemá, je jenom předmětem (objektem) práv, sám žádná práva mít nemůže, zato svobodní lidé mohou mít práva k jeho osobě“.⁴⁷ Kdo je jednou objektem práv, nemůže být současně jejich subjektem a naopak.

Podobnou definici uvádí Leopold Heyrovský ve své knize, podle níž je osoba v právním smyslu „bytosť, která jest způsobilá býti subjektem práv a právních povinností“. Od této způsobilosti k právům musíme však odlišovat právní způsobilost k činům, tj. „právem uznanou způsobilost předsebrání činy s účinky právními“.⁴⁸

Michal Spirit popisuje osobu jako subjekt právních vztahů, jemuž mohou vznikat práva a povinnosti. Osoba je zároveň také účastníkem těchto vztahů a má způsobilost k právům a povinnostem vznikající narozením. Tato způsobilost dále trvá bez jakéhokoliv omezení po celý život a zaniká smrtí. V případě počatého dítěte je mu způsobilost přiznána, pokud se narodí živé. Kromě způsobilosti k právům a povinnostem má osoba také způsobilost k právním úkonům, která je podmíněna určitým stupněm duševní vyspělosti – tedy dosažením určitého věku a duševním zdravím. Osoba trpící duševní poruchou, která má trvalý charakter, může být této způsobilosti také zbavena.⁴⁹

Osobou v právním smyslu je tedy bytosť (v zásadě člověk, ale může to být i umělý útvar), která je podle právního pořádku způsobilá být nositelem subjektivních práv a povinností. Takto přiznanou způsobilost nazýváme právní subjektivitou (nebo jednoduše právní způsobilostí). Je však třeba podotknout, že toto zabezpečuje pouze možnost mít práva a povinnosti. Zda daná osoba bude skutečně mít práva a povinnosti záleží na dalších předpokladech a okolnostech. Právní způsobilost nemusí být přiznána všem lidem a naopak se může přiznat i útvarům umělým. Přírozené osoby rozděluje římské právo na právně způsobilé nebo nezpůsobilé (otroci), přičemž ty způsobilé se dále dělí na plně nebo omezeně způsobilé. S výslovným uvedením pojmu „osoba“ v právním smyslu se v římském právu nesetkáme. Částečně se tomu přibližuje výraz „*caput*“ nebo „*status*“ jako stav neboli postavení. Tímto druhým pojmem se častěji vyjadřuje postavení člověka jako římského občana, jeho postavení v rodině nebo jako člověka bezúhonného (*status illaesae existimationis*).⁵⁰

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, 1. díl. 7. vydání. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 61.

⁴⁹ SPIRIT, Michal. *Úvod do studia práva*. Praha: Grada, 2010, s. 69-70.

⁵⁰ REBRO, Karol. *Římské právo soukromé*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1980, s. 69-70.

Hlavním účelem subjektivních práv je chránit a podporovat lidské prospěchy a k tomu byla také vytvořena různá příkázání, která se vztahují zase k lidskému jednání, proto můžeme obecně považovat za subjekt práv a povinnosti vždy člověka, jehož římské právo pokládá za osobu přirozenou. Tento status ovšem není přiznán zdaleka všem, a pokud už někoho za osobu můžeme brát, dále rozlišujeme v jaké míře má způsobilost k právům. Musíme tedy zjistit, zda se jedná o osobu svobodnou (*liber*) nebo otroka (*servi*), protože právě tato otázka je rozhodující – pouze svobodný člověk může být osobností v právním smyslu. Naproti tomu otroci se za osoby nepovažují vůbec, protože jsou k právům nezpůsobilí. Zvláštní postavení mají také např. propuštěnci z otroctví, kterým římské právo přiznává nižší právní status než osobám, které se narodily na svobodě. Mezi římskými občany pak také rozlišujeme dvě skupiny osob: samostatné osoby (*sui iuris*) a podrobené rodinné moci jiného (*alieni iuris*), přičemž pouze osoby *sui iuris* mohou disponovat plnou a celou způsobilostí k právním úkonům.⁵¹

Definice pojmu „osoby“ je také obsažena v Encyklopedii římského práva velice jednoduchým způsobem a to jako „lidská bytost, člověk ve vztahu k právu“.⁵²

Na závěr zmíním ještě zánik právní subjektivity a to se dělo v případě smrti člověka. Některá práva zemřelého ovšem přecházela na jeho dědice.⁵³

Římské právo však neznalo akt prohlášení za mrtvého, se kterým se můžeme setkat v pozdějších dobách. Římané vedli pouze evidenci narozených občanů, knihu úmrtí ne. V pochybnostech se musí o prokázání smrti postarat vždy ten, kdo na tom má zájem.⁵⁴

⁵¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. v Praze: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 122 - 123.

⁵² BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Pyramida, 1981, s. 251.

⁵³ CVETLER, Jiří. *Právo římské*. Brno: UJEP, 1974, s. 52.

⁵⁴ REBRO, Karol. *Římské právo súkromné*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1980, s. 70.

4 Prameny otroctví

Otroci se stávají naším majetkem zpravidla dvěma způsoby. První způsob je podle práva národů a otrokem se dle něj stane zajatec, tedy bývalý příslušník našich nepřátel nebo děti, které se narodí otrokyním. Druhý způsob je dle práva občanského (tedy římského). Pokud se osoba starší dvaceti let nechá prodat do otroctví za účelem vlastního podílu na ceně, stává se otrokem podle tohoto druhého způsobu.⁵⁵

Římské právo rozeznává několik pramenů otroctví, jejichž výčty se v jednotlivých publikacích nepatrně liší, uvádím tedy pouze ty nejdůležitější. Některé varianty přetrvávaly, další způsoby se v jednotlivých dobách měnily. Nejdříve popisují ty, které zůstávaly stále stejné. Za základní faktor při dělení můžeme považovat okolnost, zda status otroka člověk nabyl ihned narozením nebo až později ztrátou své svobody.

4.1 Trvalé prameny otroctví

4.1.1 Otrokem od narození

Dítě se narodilo rovnou jako otrok v případě, že jeho matka byla otrokyní – zda byl otec také otrokem nebo svobodným občanem nemělo absolutně žádný význam. Původně se stav dítěte tedy určoval dle stavu matky v okamžiku porodu. S postupem času se ale úprava odchýlila – ve prospěch svobody (*favore libertatis*)⁵⁶ bylo uznáno, že rozhodující byl nejenom okamžik porodu, ale také to, zda matka byla od doby početí až do porodu nepřetržitě otrokyní.⁵⁷ Otrokyně totiž nemohla setrvávat v řádném manželství. Naproti tomu ze soužití otroka se svobodnou ženou se narodilo dítě svobodné (určující je zase stav matky v okamžiku porodu).

Gaius (I. 82) k tomuto srovnatelně uvádí: „*Illud quoque his consequens est, quod ex ancilla et libero iure gentium servus nascitur, et contra ex libera et servo liber nascitur.*“

„V souladu s touto zásadou je rovněž (pravidlo), že z otrokyně a svobodného se podle práva národů rodí otrok a naopak ze svobodné a otroka se rodí svobodný.“⁵⁸

⁵⁵ DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 48.

⁵⁶ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Pyramida, 1981, s. 154. Bartošek zde překládá „favor“ jako „přízeň“, snaha zvýhodnit některé právní subjekty nebo situace. *Favore libertatis* znamená, že se po celou dobu římských dějin projevuje snaha chránit a podporovat osobní svobodu.

⁵⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského, 1. díl. 7. vydání*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 64.

⁵⁸ GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno: Doplněk, 1993, s. 49.

Všechny děti narozené z jedné otrokyně spadaly do majetku jejího pána. To byl za republiky velmi častý způsob navyšování počtu otroků v pánově domě, protože přísun otrocké síly ze zahraničí už nebyl tak velký.⁵⁹

4.1.2 Válečné zajetí

Dalším zdokumentovaným způsobem bylo válečné zajetí (převážně za republiky a za císařství), což je také pramen historicky nejstarší. K masovému získávání otroků touto cestou docházelo jen zřídka, a je to tedy odbornou literaturou přeceňovaný pramen. Římský právní řád neposkytoval otrokům téměř žádnou právní ochranu. Bylo považováno za mezinárodní zvyklost, že zajatci se většinou bez dalšího považovali za otroky státu, který je zajal. V případě, že šlo o římského občana, byl mu výkon jeho práv po dobu jeho zajetí mimo Řím však pouze pozastaven. Záleželo však pouze na pravidlech a podmínkách nepřátelského státu jak bude se svým otrokem (i když římským občanem) zacházet.⁶⁰

4.1.3 Mezinárodní obchod

Naopak nezanedbatelný přísun pracovních sil otroků zajišťoval mezinárodní obchod. Cizinci zotročení na loupežných výpravách nebo ve válkách byli častým zbožím na trzích po celé Itálii. Uvádí se ještě další mimořádné způsoby nabytí (resp. znovunabytí) otrockého stavu, jako např. zotročení pro nevděk (tzv. *revocatio in servitute*), spočívající v drzém nebo hrubě urážlivém jednání propuštěného jedince ve vztahu k bývalému vlastníkovvi – pánovi.⁶¹

4.2 Dočasné prameny otroctví

Druhá skupina jsou jednotlivé prameny otroctví, které jsou stěžejní jen pro určité úseky dějin Říma.

Patří mezi ně např. zotročení římské občanky, která ani přes trojí varování majitele neukončila pohlavní soužití s otrokem v jeho vlastnictví, typické zejména pro dobu vlády císaře Claudia. K této problematice bylo v r. 52 n. l. přijato usnesení římského senátu s názvem *Senatusconsultum Claudianum*, které právně upravovalo tehdy společensky velmi nežádoucí jev – spolužití (resp. pohlavní styk) svobodných Římanek a otroků. Potřeba poněkud krutějšího právního zakotvení reflektuje situaci v Římě, kdy muži raději investují většinu času do postupu ve své profesionální kariéře (ve vojenské službě nebo podnikatelské

⁵⁹ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 61.

⁶⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. v Praze: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 131.

⁶¹ Tamtéž.

činnosti) než aby se věnovali svým manželkám. Věčně opuštěné a po pozornosti toužící ženy se potom stále častěji sbližují s muži, kteří jim jsou nablízku – tedy otroky. Stejně tomu bylo v případech, kdy otcové zanedbávali dohled nad svými dcerami. V této době také dochází k postupnému zvyšování životní úrovně otroků a hlavně ve městech se mohou pohybovat značně svobodně. Naprosto jasně se zde jedná o diskriminační ustanovení. Podívejme se totiž na opačný případ, kdy svobodný muž má pravidelný pohlavní styk s otrokyní. Toto jednání není postihováno žádnou pokutou ani není jakkoliv právně významné. Převládá všeobecný názor, že je lepší mít milenku otrokyní než svádět vdané ženy. Jiné řešení přichází v úvahu v situaci, kdy milenka patří do vlastnictví jiné osoby. Jde pak totiž o neoprávněné užívání cizí věci.⁶²

Podobnou situaci uvádí Tacitus ve svém díle. Zde se však římská žena na otroka rovnou provdá. Pokud žena dokáže takto hluboko klesnout a otrokův pán o tom nemá povědomí, stává se automaticky také otrokyní. V případě, že se tak stane se svolením otrokova pána, je žena považována za propuštěnku. Původce tohoto návrhu jménem Pallant dostal dokonce od nastávajícího konsula Barea Soranuse prétorské odznaky a finanční odměnu.⁶³

Za další pramen otroctví považujeme tzv. otroctví z trestu (*servitus poenae*) typické pro dobu císařskou. Tento typ otroctví je zároveň výjimkou ze základní platné zásady, že římský občan nesmí být zotročen na teritoriu římského státu. Ztráta svobody a současné propadnutí do otroctví je pojímáno jako trest za předem stanovené trestné činy, přičemž odsouzený připadá mezi otroky římského státu a jeho další činností budou pouze nejtěžší manuální práce jako stavba dolů nebo silnic. Od základní formy otroctví se tato však odlišuje v délce trvání, zejména v tom, že po určitém čase mu bude svoboda většinou navracena a při vykonávání fyzických prací žije odděleně v pracovních táborech. Dalším případem je zotročení pro hrubé porušení občanských povinností (např. vyhýbání se vojenské službě), které se vyskytovalo pouze v době republiky.⁶⁴

⁶² HARAMIA, Ivan. SC Claudianum. In BUBELOVÁ, Kamila. Ius Romanum, Sborník z IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 64-65.

⁶³ TACITUS. *Letopisy – Analles*. Přeložil Minařík Antonín a Hartmann Antonín. Praha: Svoboda, 1975, s. 319-320.

⁶⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. v Praze: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 131.

Pouze pro nejstarší období římských dějin je typické také tzv. dlužní otroctví, neboli zotročení pro dluhy. Tuto úpravu nalezneme ještě v Zákoně dvanácti desek v bodě 7 v Nezařazených fragmentech: „*Octo genera poenarum in legibus esse scribit Tullius: damnum, vincula... servitutem.*“

V překladu „Tullius napsal, že je v zákonech osm druhů trestů: náhrada škody, vězení... otroctví.“⁶⁵, avšak tzv. zákonem Poeteliiovým (z roku 326 př. n. l.) došlo k zásadnímu zmírnění této problematiky a stanovení, že za dluhy ručí římský občan nikoli svou osobou, ale pouze svým majetkem.⁶⁶

Dochází tedy ke „zmírnění osobní exekuce zákazem dlužního otroctví, dlužník si mohl svůj dluh odpracovat, ale nesměl být držen v poutech nebo v domácím vězení“.⁶⁷

Právě u odsouzených dlužníků a při činu přistižených zlodějů docházelo k jejich „prodeji za řeku Tiber“ - což je také způsob, kterým se může někdo stát otrokem podle občanského práva. Samotný název svědčí o velmi malém územním rozsahu původního římského státu. Taktéž tento způsob zanikl na počátku republiky.⁶⁸

Ještě pro úplnost musím uvést také případ, kdy se římský občan stal otrokem v cizině a to tak, že upadl do moci nepřátel a přestával tedy jako Říman existovat. Postihlo jej tzv. *capitis deminutio maxima* (ztráta svobody, právní obdoba pro fyzickou smrt). Avšak pro nemožnost vyloučení návratu takového člověka ze zajetí, vyvinul se v římském právu institut zvaný *ius postliminii* (právo návratné), který zajišťoval takovému navrátilci bezodkladný vstup do všech svých práv a povinností (s výjimkou obnovení vztahů faktického rázu, takže např. zaniklo zajatcovo manželství nebo držební práva). Postliminium se ovšem nevztahovalo na přeběhlíky (*transfugae*) a osoby, které se nepříteli vzdaly z vlastní vůle.⁶⁹

⁶⁵ SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: ORAC, 2001, s. 51.

⁶⁶ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 61-62.

⁶⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 9.

⁶⁸ TUREČEK, Josef. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963, s. 257.

⁶⁹ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 63.

Právo návratné se také neuskutečnilo v případě, že zajatec v zahraničí zemřel a jelikož zemřel jako otrok, nebylo ani možné, aby po něm někdo dědil. Římští právníci tedy na podkladě Korneliova zákona (*Lex Cornelia de captivis*) vymysleli domněnku, že dědická posloupnost po určitém zajatci nastává, jako by do zajetí neupadl, tzn., že za přesný čas jeho smrti se považuje právě okamžik jeho zajetí.⁷⁰

Lex Cornelia de captivis je významný zákon jehož přesný rok vydání není s jistotou určen, ale předpokládá se, že k tomu došlo r. 81 př. n. l. Výše uvedený zákon zakládá důležitou právní fikci (*fiction legis Corneliae*), která umožňuje platnost závěti osoby, jež upadla do válečného zajetí a poté zde zemřela za předpokladu, že závět byla pořízena v době, kdy osoba byla ještě na svobodě. Zákon zavádí také druhou fikci, která spočívá v neexistenci jeho zajetí, protože v případě, že dojde k jeho propuštění a on se do Říma navrací, dochází k obnovení některých vztahů (s výjimkou vztahů faktických).⁷¹

⁷⁰ TUREČEK, Josef. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963, s. 257.

⁷¹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 29.

5 Právní postavení dalších osob

V římském právu rozeznávají autoři Kincl a Urfus dělení fyzických osob na určité kategorie. Patří mezi ně: osoby svobodné, otroci, osoby v mancipiu (*personae in mancipio*) a poslední skupinou jsou kolonové.⁷²

5.1 Osoby svobodné

Pojem samotné svobody máme definovaný už v Digestech a to ve fragmentu Dig. 1, 5, 4 pr.: *Libertas est naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur.*⁷³

„Svoboda je přirozená možnost chovat se tak, jak si každý sám přeje, dokud mu v tom není nějakým způsobem zabráněno, a to silou nebo samotným právem.“ Svobodným člověkem je ten, kdo má také svobodnou vůli.

Svobodné osoby podle římského práva mají plnou právní subjektivitu neboli „*caput*“, což je latinský výraz pro „hlavu“ - v přeneseném výkladu to označuje také právní osobnost. Bylo zcela běžné, že osoba, která má způsobilost k právům, měla zároveň i způsobilost k právnímu jednání – takové spojení však nebylo vždy nutné.⁷⁴

Úplně původní funkce římského práva byla ochrana římských občanů, pro které taky bylo toto právo i závazné. Naproti tomu cizinci žádná práva neměli. První název pro cizince byl „*hostes* – nepřátelé“, teprve postupným vývojem se výraz změnil na „*peregrinus* – lidé přespolní“.⁷⁵

Cizincům, kteří byli původně vyloučeni z ochrany římského práva, bylo postupně přiznáváno čím dál více soukromých práv. Nejlépe na tom byli Latinové (příslušníci spřátelených národů na území Itálie), kteří jako první mohli uzavírat římské občanství (*ius connubium*) a také obchodovat (*ius commercium*). Tato práva se pak rozšířila i na obyvatele kolonií a jediná skupina, která zůstala zcela bez právní ochrany, bylo obyvatelstvo zvané „*hostis*“ (příslušníci státu, který byl s Římem ve stavu válečném).⁷⁶

⁷² KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 56.

⁷³ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book I* [online]. The Roman Law Library [cit. 13. října 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-01.htm>>.

⁷⁴ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 56

⁷⁵ Významný římský řečník a politik Marcus Tullius Cicero se touto problematikou zabývá ve svém právně-politickém spisu *De officiis*. CICERO, Marcus Tullius. *O povinnostech: rozprava o třech knihách věnovaná synu Markovi*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1970. 193 s.

⁷⁶ BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva*. Bratislava: Univerzita

Nemůžeme však mluvit o naprosté rovnosti postavení mezi svobodnými římskými občany, protože i ti se dále dělí na podskupiny. Toto rozdělení zmiňuje už Gaius (I. 10-11): „*Rursus liberorum hominum alii ingenui sunt, alii libertini. Ingenui sunt qui ex iusta servitute manumissi sunt.*“

„Ze svobodných lidí jsou potom jedni ingenuové, druzí propuštěnci. Ingenuové jsou ti, kdo se narodili jako svobodní a propuštěnci ti, kdo byli propuštěni z právoplatného otroctví.“⁷⁷

Také ho nalezneme v Justiniánských Institucích ve fragmentu Inst. 1, 3, 5: „*In liberis multae differentiae sunt. Aut enim ingenui sunt aut libertini.*“

Tedy: „Mezi svobodnými jsou však mnohé rozdíly: jsou buď zrození na svobodě, nebo propuštěnci.“ Instituce i dál pojednávají o těchto dvou skupinách obšírněji, kdy první podkategorií tvoří lidé svobodní již od narození (tzv. *ingenui* – ingenuové), mající plnou způsobilost k právům a povinnostem, bez ohledu na to, zda přišli na svět v manželství dvou osoby narozených na svobodě nebo ve svazku dvou propuštěnců.⁷⁸

Do druhé skupiny spadají propuštěnci (*libertines*). Tato podkategorie zahrnuje bývalé otroky, které jejich vlastník (pán) propustil na svobodu. Propuštěncům nejsou ani zdaleka přiznávána všechna práva, protože jejich právní subjektivita je omezená, jsou po dlouho dobu poznamenáni svým otrockým původem.⁷⁹

Digesta přímo uvádějí jasnou zmínku ve fragmentu Dig. 1, 5, 6: *Libertini sunt, qui ex iusta servitute manumissi sunt.*⁸⁰

„Propuštěnci jsou osoby, které byly platně propuštěny ze zákonného otroctví.“

Také v publikaci Heyrovského se dočteme, že *libertini* (na svobodu propuštění) se nemohli veřejných práv účastnit v takové míře jako na svobodě zrození, zároveň však uvádí, že jejich způsobilost k právům soukromým je narušena jen nepatrným způsobem. V oblasti soukromoprávní je ale důležitým omezením u této skupiny jejich podrobenost zvláštní právní moci dřívějšího pána a jeho potomků, jež se nazývá *ius patronatus*.⁸¹

Komenského v Bratislavě, 1997, s. 98.

⁷⁷ GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno: Doplněk, 1993, s. 42-43.

⁷⁸ BLAHO, Peter (přeložil, bibliografii sestavil), SKŘEJPEK, Michal (ze slovenštiny přeložil, rejstříkem opatřil). *Iustiniani Institutiones*. Praha: Karolinum, 2010, s. 39.

⁷⁹ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 56-57.

⁸⁰ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book I* [online]. The Roman Law Library [cit. 13. října 2014]. Dostupné na < <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-01.htm>>.

⁸¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského, 1. díl*. 7. vydání. Bratislava: Právnická

V případě že dojde ke sporu o svobodu (*iudicium de libertate*), rozhodují v něm soudy a jde o proces vindikační. Platí zde však výjimka – pokud je spor skončen rozsudkem, může být kdykoliv později znovu obnoven. Osoba, o jejíž svobodě se jedná, nemůže být nikdy sama procesní stranou, ale potřebuje zástupce (*assertor libertatis*). Pokud je daná osoba na svobodě, má její zástupce postavení žalovaného, pokud dosud žije jako otrok, bude zástupce žalobcem. Za dobu trvání procesu se na ni hledí jako na svobodnou. Domáhání svobody je různými způsoby ulehčováno.⁸²

5.2 Osoby v mancipiu (personae in mancipio)

Další skupinu osob v římském státě tvořili svobodní lidé, kteří se z předem stanovených důvodů ocitli v postavení „otroctví dočasného (přechodného)“. Postižení se nestávali obyčejnými otroky, ale byli považováni za „*servi loco*“. Od začátku se muselo počítat se skutečností, že taková podřízenost skončí a tím pádem právě časová omezenost vztahu zásadně modifikovala postavení takových osob. Nový pán nemohl s takovou osobou nakládat např. tak, aby jeho jednání bránilo jejímu budoucímu propuštění. Osvobozený měl poté možnost žalovat (buď sám nebo prostřednictvím svého pána) např. za kruté zacházení nebo urážky.⁸³

Již Gaius (I. 138) k tomuto uvádí: „*Li qui in causa mancipii sunt, quia servorum loco habentur, vindicta censu testamento manumissi sui iuris fiunt.*“

Tedy: „Protože se na ty, kdo jsou v mancipiu, nahlíží jakoby na otroky, stávají se svéprávnými (osobami) propuštěním na svobodu, (to je) hůlkou, zápisem při censu (nebo) testamentem.“⁸⁴

Důvody vzniku takového postavení byly předem dány zákonem a mezi nejčastější případy patřilo „zotročení“ jako zvláštní způsob náhrady škody. Pokud při spáchání deliktu, kterého se dopustila osoba podřízená moci druhého (*persona alieni iuris*), nechtěl takový majitel moci zaplatit škodu nebo i pokutu, převedl pachatele do vlastnictví poškozeného. Dělo se tak slavnostním mancipačním jednáním a pachatel přestoupil do cizí rodiny, aby tam žil po určitý časový úsek jako otrok až do doby odpracování (odsloužení) si dluhu, který svým protiprávním jednáním poškozenému způsobil. Jeho veřejná práva mu byla ponechána, pouze v soukromoprávní oblasti byl zcela podřízen novému majiteli (poškozenému).

fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 68.

⁸² VANČURA, Josef. *Úvod do studia soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: J. Vančura, 1923, s. 59.

⁸³ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 62.

⁸⁴ GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno: Doplněk, 1993, s. 63.

Dalším důvodem a obdobné účinky jako vydání pachatele poškozenému měl také akt otce rodiny, kdy své děti prodával z nouze (bylo možné takto zacházet i s dalšími podřízenými osobami včetně manželky). Dále máme případ, kdy dlužník nebyl schopen dostát svému dluhu a soudem byl přiřčen věřiteli. Věřitel s ním mohl poté zacházet zcela podle své vůle a dlužník se tímto dobrovolným ztročením mohl vyhnout např. prodeji do ciziny, ale i usmrcení. Úplně na okraj zmíním, že podobné postavení měl i tzv. zjevný zloděj neboli zloděj při krádeži dopadený.⁸⁵

Dále také svobodný muž, který se dobrovolně nechal najmout k účasti na gladiátorských hrách a cvičeních. Zároveň musel přísežně prohlásit před plebejským tribunem, že bude trpět své vlastní zraňování, poutání a případně i usmrcení. Pro najatého se zde používal výraz „*auctoratus*“ a pro pronajímatele „*lanista*“.⁸⁶

5.3 Kolonové

Kolónem se osoba stává převážně narozením (rozhoduje stav matky, ale i ze spojení kolona a ženy svobodné bude dítě kolon), ale existují i další způsoby (např. mezi kolony vstupuje i osoba, která po 30 let žila jako kolon na cizí půdě).⁸⁷

Jde o zvláštní formu osobní závislosti – původně si svobodní lidé (tzv. pachtýři) pronajímají cizí půdu a vlastníkovu platí za tento pronájem určité dávky (pachtovné). Ve 4. století n. l. se však jejich postavení zásadně mění v souvislosti s nedostatkem pracovních sil v hospodářské oblasti a z nich se stávají otroci hroudy (*servi glebae*). Jde o trvalé připoutání kolónů k půdě, útěk je prohlášen za trestný čin (nesmí opustit pozemky, které spravují). Nevolnictví je stav dědičný. Přesto všechno si však kolonové zachovali status svobodných s plnou způsobilostí k právům i právním jednáním. Mohou mít vlastní majetek (a převádět jej na své dědice), mohou uzavřít manželství, jejich povinností je však platit určité roční dávky. Děje se tak buď v podobě peněz, ale i naturálií nebo poměrné části úrody a tyto dávky zásadně nebylo možno zvyšovat. Postupným vývojem společnosti však kolonové přicházejí o některá práva a jejich postavení už spíše připomíná postavení otroků, s tím rozdílem, že oni jsou na půdě usazení (*servi casati*). V 5. století n. l. už spadají do jedné skupiny poddaného obyvatelstva.⁸⁸

⁸⁵ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 67-68.

⁸⁶ TUREČEK, Josef. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963, s. 265.

⁸⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského, 1. díl. 7. vydání*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 68.

⁸⁸ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995,

Právní úprava kolonátu byla značně podrobná (např. v Justiniánově kodexu), nejvíce se ho využívalo v době rozpadu ekonomiky otrokářského státu a zároveň sehrál důležitou dějinnou úlohu jako historický předchůdce budoucích feudálních společenských vztahů. Některé takové právní normy však lze považovat za dosti přísné, např. „Na udání statkáře bývali mu práce schopní žebráci přidělováni jako kolóni“.⁸⁹

s. 68.

⁸⁹ TUREČEK, Josef. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963, s. 266.

6 Problematika pekulia

Pekulium je jedním z nejdůležitějších právních institutů, které utvářely Římskou říši, ale je nutné také uvést, že se ve více či méně odlišných podobách vyskytovalo i v dalších státech, nikde však nedosáhla jeho úprava takové propracovanosti jako v Římě. Existence pekulia měla zásadní význam pro život otroka z mnoha důvodů a samotné jeho zavedení mu dávalo jistou míru svobody.

Pán se tak dle mého názoru i sám chránil. Svěření určitého (byť sebemenšího) majetku otrokovi se dá považovat za vstřícný krok, a přestože mu může být zase kdykoliv odebráno, získává tím ve svém životě alespoň malou jistotu. V dobách kdy se zdržovalo hlavně ve městech velké množství otroků a nad svobodnými římskými občany visela neustálá hrozba jejich vzpoury, toto znamenalo hodně. Navíc každý alespoň trochu zámožný občan otroky potřeboval - znamenali pro něj zásadní usnadnění jeho života. V době po punských válkách, kdy jejich počet byl nejvyšší, prováděli otroci veškerou těžší i lehčí manuální práci a pro pána by bylo naprosto nedůstojné, kdyby musel takto pracovat sám. V rámci co největší užitečnosti se otrokům při provádění jich různých úkolů začala propůjčovat alespoň parciální právní subjektivita. Pekulium tedy znamenalo zlom v římském právu, protože se částečně změnil pohled právníků na otroka – už na něj začínali hledět jako na bytost, která myslí a je schopná projevovat svou vůli.

Ne ve všech obdobích byl tento institut pojímán stejně. Existence pekulia se datuje ještě do doby před vydáním Zákona dvanácti desek. Vztahy v římské rodině tehdy nemohly být a ani nebyly upraveny psaným právem ani jiným způsobem umožňujícím státní donucení. Všechna rozhodnutí náležela největší autoritě – tedy otci rodiny, který byl vázán pouze tehdejšími právními zvyky. Otroci v té době tvořili součást rodiny, nebyl jich zdaleka takový počet jako později a nebyli ani předmětem obchodování. *Pater familias* na ně nehleděl pouze jako na součást svého inventáře, ale choval se k nim jako k lidem. Otrok sice byl na pánovi závislý, ale šlo spíše o závislost ekonomickou a morální. Pokud mluvíme o závislosti právní, musela být vždy vykládána ve vztahu podřízenosti ke zvykovému právu. Postavení všech osob podřízených otcovské moci bylo téměř totožné, a pokud otec věnoval otrokovi pekulium, z ekonomického a sociologického pohledu se stalo jeho majetkem. Toto uspořádání vztahů se však zcela zásadně změnilo vydáním Zákona dvanácti desek, kdy bylo zvykové právo povýšeno na právo psané, a stát začal do rodinných vztahů zasahovat. Můžeme konstatovat, že přijetí tohoto zákona znamenalo také konec archaického modelu římské rodiny. Od této doby a dále se římscí právníci pilně snažili vystavět také koncepci zákonného

vlastnictví (*dominium, proprietas*), kde představili jemný rozdíl mezi skutečnou a zákonnou kontrolou nad věcmi.⁹⁰

V průběhu času, hlavně po vítězných válkách s Kartágem, se Řím stává ekonomickou a politickou velmocí. Značný nárůst počtu otroků způsobuje jasné rozdělení obyvatel na dvě třídy – vlastníky otroků a otroky samotné. Období punských válek, které skončilo v 2. stol. př. n. l., může být považováno za nejdůležitější fázi ve vývoji institutu otrockého pekulia. Právě v této době v důsledku ekonomických změn a nových vnějších vlivů Římská říše přestává být státem malých zemědělců a nastávají velké sociální změny. Objevuje se městská buržoazie a obchod nabývá na významu. Další oblastí, ve které můžeme pozorovat pokrok, je způsob přivádění otrockého obyvatelstva na území Itálie. V předchozích stoletích byly největším zdrojem otroků vítězné války, avšak ve 3. a 2. stol. př. n. l. se otrok stává věcí, která může být lehce zakoupena téměř na každém trhu. Původní forma patriarchálního otroctví se mění v tzv. výrobní otroctví a zisk z práce této nesvobodné vrstvy obyvatel začíná hrát v majetkových vztazích rozhodující roli. Od této doby má právě držba pekulia otrokem pro jeho pána důležitý význam. Římané si také velice dobře uvědomují, že otroci začínají být poměrně dobře ceněni a to hlavně ti, kteří pocházejí z nadaných národů ze Středomoří. A z tohoto důvodu je zavedena rozumná právní politika, díky které je možné dovedně využívat výrobní sílu otroků ve prospěch jejich vlastníků. Jak se mění pozice otroků na trhu a jejich význam roste, mění se také pod vlivem stoické filosofie i mentalita Římanů.⁹¹

Jak jsem již zmínila výše, v celých dějinách římského práva je patrný důležitý aspekt moci jedné vrstvy lidí nad druhými (projevující se v mnoha podobách). K plnému objasnění pojmu pekulia musím krátce pojednat také o problematice otcovské moci (*patria potestas*), na jejímž základě tento institut vzniká.

6.1 Otcovská moc

„Otcovská moc vzniká buď zplozením v řádném manželství, legitimací dítěte nemanželského nebo adopcí – osvojením.“⁹²

⁹⁰ ZEBER, Ireneusz. *A study of the peculium of a slave in pre-classical and classical Roman Law*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1981, s. 47.

⁹¹ Tamtéž, s. 47-48.

⁹² KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 147.

Většina Římanů je na institut otcovské moci velice pyšná. Považují ho za zvláštní kmenové zřízení, které u žádného jiného kultivovaného a vzdělaného národa nevydrželo až do dob tak pokročilých.⁹³

Kdo je hlavou rodiny se uvádí ve fragmentu Dig. 50, 16, 195, 2: *...Pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet, recteque hoc nomine appellatur, quamvis filium non habeat: non enim solam personam eius, sed et ius demonstramus...*⁹⁴

„Jako *pater familias* označuje ten, kdo má v domácnosti moc a stejně tak se nazývá i ten, kdo nemá syna, neboť neoznačujeme pouze jeho osobu, ale také jeho právo“. Zároveň jde o označení právního postavení otce.

V dalším fragmentu Dig. 2, 4, 5 se určuje kdo je otcem: *Quia semper certa est, etiam si volgo conceperit: pater vero is est, quem nuptiae demonstrant.*⁹⁵

„Matka je vždy jistá, přestože mohla mít promiskuitní pohlavní styk, ale otcem je ten, na koho ukazuje manželství.“ Tzn., že až do prokázání případného opaku bude manžel pokládán vždy za otce dítěte.

Otcovskou moc můžeme charakterizovat jako moc otce nad svými dětmi, jejíž obsah byl natolik rozsáhlý, že se často s ohledem na jejich bezprávnost a bezmocnost postavení synů a dcer připodobňovalo až k postavení otroků. K tomuto srovnání však můžeme dojít pouze v oblasti soukromoprávních vztahů, protože naproti tomu ve veřejné sféře jsou děti samostatnými osobami, synové mají všechna politická práva (např. možnost být volen do státních úřadů), jsou to svobodní římské občany. V nejstarších dobách byla moc otce nad dětmi prakticky neomezená, s postupem času se zmenšovala, určitá oprávnění byla zrušena úplně nebo podléhala stanoveným limitům. V patriarchální době měl otec právo nad životem a smrtí (*potestas vitae necisque*), kdy se však měl o svém postupu při trestání potomka dle mravů poradit alespoň s příbuznými nebo rodinnými přáteli. Později se objevily dokonce sankce pro otce za jeho příliš tvrdé a svévolné jednání a v době vlády Konstantina Velkého se zabití dítěte považovalo už za *parricidium*, tedy vražda příbuzného. Mezi další oprávnění, která otci náležela, patřilo např. právo nepřijetí dítěte do rodiny (odložení dítěte) používané bez omezení však jenom pro čerstvě narozené dcery. Dále potom často docházelo k prodeji samotného dítěte (*ius vendendi*), ať už z důvodu nouze nebo i z pouhé touhy po zisku. Znovu

⁹³ BONFANTE, Pietro. *Instituce římského práva*. 9. vyd. Přeložil Jan Vážný. Brno: Právnický, 1932, s. 169-169.

⁹⁴ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book L* [online]. The Roman Law Library [cit. 14. listopadu 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-50.htm>>

⁹⁵ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book II* [online]. The Roman Law Library [cit. 14. listopadu 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-02.htm>>.

zde vidíme pozdější omezení na prodej jenom dětí novorozených, u starších dětí už to provést nešlo.⁹⁶

Na dalším místech v Digestech můžeme najít zásahy do výlučné otcovské moci. Ve fragmentu Dig. 48, 9, 5: *Divus Hadrianus fertur, cum in venatione filium suum quidam necaverat, qui novercam adulterabat ... nam patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere.*⁹⁷

„Božský Hadrián říká, že pokud otec usmrtí při lovení svého syna za to, že sváděl nevlastní matku k cizoložství, bude za trest vyhoštěn na pustý ostrov ... Otcovská moc totiž nemá spočívat v krutém jednání, ale naopak se zbožnosti a dobrotivosti.“⁹⁸ Jde tedy o zjevné zneužití svého postavení otcem, který by se k synovi měl chovat lépe.

Rovněž Zákon dvanácti desek stanovuje v bodě 2b v tabuli IV.: *„Si pater filium ter vendum du (uit) filius a patre liber esto.“*

Tedy „Jestliže otec třikrát prodá syna, budiž syn osvobozen od otcovské moci.“⁹⁹ Z uvedeného vyplývá, že se syn stává tímto aktem svobodným i proti vůli otce.⁹⁹

Otcovo svolení také hrálo roli v dalším aspektu rodinného života dětí a to v otázce uzavírání jejich manželství. K platnému uzavření bylo totiž třeba souhlasu všech, tedy snoubenců, ale také osob, pod jejichž moc snoubenci sami spadali. Tak je uvedeno v Digestech ve fragmentu Dig. 23, 2, 2: *„Nuptiae consistere non possunt nisi consentiant omnes, id est qui coeunt quorumque in potestate sunt.“* Svazek měl být uzavírán na základě svobodné vůle.¹⁰⁰

Takový souhlas musel být udělen výslovně. Znamenalo to, že syn sice získával nad svou manželkou a dětmi moc, ale faktická možnost výkonu této moci zůstávala formálně otci rodiny. V praxi to ovšem fungovalo tak, že otec často svěřil dospělému synovi alespoň částečně volnou působnost nad některými rodinnými záležitostmi (např. právě výše zmíněnou moc nad svou manželkou nebo syn mohl zastávat správu nad určitou separovanou částí majetku rodiny).¹⁰¹

Děti, které spadají pod moc otcovskou, nejsou samostatným subjektem práv a veškeré

⁹⁶ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 143-144.

⁹⁷ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XLVIII* [online]. The Roman Law Library [cit. 14. listopadu 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-48.htm#9>>.

⁹⁸ DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 14.

⁹⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: ORAC, 2001, s. 33.

¹⁰⁰ DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 29.

¹⁰¹ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1988, s. 162.

věci, které samy nabývají, spadají do majetku jejich otce. Dcery dále nemohly platně uzavírat žádné smlouvy, zatímco synové měli právo uzavírat kontrakty, včetně z toho vyplývající povinnosti být jimi vázáni.¹⁰²

Za dob republiky se už dokázalo velice dobře zabránit zneužívání otcovské moci. K tomuto sloužilo hlavně působení cenzorů, jejichž morální autorita neměla stanovené přesné hranice, a proto mohla být uplatněna i v této oblasti. Výjimečně docházelo i k zákroku tribunů. Nutno dodat, že ke zjemňování tohoto institutu se přistupovalo hlavně kvůli obecným mravům, uplatňování otcovské moci se pak dále přizpůsobovalo cílům a potřebám domácího řádu. Zákon sám se ho nejdříve vůbec nedotknul. Přes všechnu snahu udržet institut při životě, kleslo jeho postavení na úroveň jakési kázně. Stalo se tak v římsko-hellénské a justiniánské době. Od klasické moci kázně a výchovy, kterou novodobé právo přiznává otci nebo matce, se toto právo lišilo tím, že náleželo pouze otci a bylo trvalého rázu. Zůstala však zachována možnost pro otce rodiny obrátit se v těžších případech na úřad.¹⁰³

Že synova závislost na otci byla opravdu markantní, můžeme usuzovat také z latinského výroku: „*Per eos filii pater loqui videtur.*“ Dle něj se ukazuje, že synovými ústy mluví otec.¹⁰⁴

Naprosto odlišné pojetí otcovské autority se ujalo ve Spartě v Řecku. Legendární zákonodárce Lykúrgos zde zavedl pravidlo, že každý vládl stejně nad svými i cizími dětmi. To se vztahovalo i na použití cizího otroka v případě potřeby. Účelem takového pojetí bylo dosažení toho, aby si občané vzájemně neškodili a naopak měli jeden z druhého prospěch. Pokud byl chlapec například zbit cizím mužem a postěžoval si na to svému otci, tradice velela, že dostal výprask ještě jednou. Když si totiž otec uvědomil, že stejnou otcovskou autoritu mají všichni, snažil se vždy chovat k ostatním dětem tak, jak by si přál, aby bylo zacházeno s jeho vlastními dětmi. Až tak velká byla vzájemná důvěra mezi muži ve Spartě a proto bylo nepředstavitelné, že by někdo přikázal dítěti něco špatného.¹⁰⁵

6.2 Právní prameny pekulia

Chtěla bych zde jenom krátce zmínit, v jakých pramenech můžeme najít pravidla používání tohoto institutu, zejména jeho význam a důsledky.

Nejstarším pramenem je zřejmě Zákon dvanácti desek, kde je úprava pekulia zahrnuta

¹⁰² KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 144.

¹⁰³ BONFANTE, Pietro. *Instituce římského práva*. 9. vyd. Přeložil Jan Vážný. Brno: Právník, 1932, s. 170-173.

¹⁰⁴ REBRO, Karol. *Latinské právní výrazy a výroky: římské právo od A do Z*. Praha: I. Železný, 1999, s. 170.

¹⁰⁵ XENOFÓN. *Řecké dějiny: lakedaimonské zřízení: o státních příjmech*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1982, s. 373.

spíše okrajově. Jedná se o nejstarší kodifikaci římského práva (vznik se datuje k polovině 5. stol. př. n. l.), ale musím zdůraznit, že se zdaleka nejednalo o plné obsáhnutí zvykového práva a nejspíše to ani nebylo jejím záměrem. Na rozdíl od ostatních starověkých zákoníků se neodvolává na božský původ, je výsledkem vyjednávání a kompromisu a dokonce presumuje, že se může pozdějšími zákony měnit. Normy tohoto zákoníku jsou psány úsečnými a určitými slovy, jsou ryze právní, praktické a nemíchají se s mravními ani náboženskými předpisy.¹⁰⁶

Nutno podotknout, že existence *pekulia* byla zpočátku pouze důsledkem reálného společenského a ekonomického života Římanů a po dlouhou dobu se problematika *pekulia* řadila pouze do oblasti společenské praxe. Ke konci Republiky si však prétor uvědomil potřebu právního zakotvení tohoto institutu a tak vydal významný formální pramen – edikt s jednoduchým názvem *De peculio*¹⁰⁷, který se této oblasti věnoval už obsírněji. To byl pouhý začátek, protože od vydání výše jmenovaného ediktu projeví právníci o tento institut obrovský zájem. Za první skupinu právníků, kteří začali *pekulium* blíže a podrobněji zkoumat, považujeme Sabiniánskou školu. Jejich komentáře k danému ediktu a také první definice *pekulia*, kterých dosáhli, byly uznávány a dále rozšiřovány pozdějšími klasickými právníky.¹⁰⁸

Tímto se dostáváme k dalšímu právnímu pramenu a tím jsou *Digesta*. Originální latinský text *Digest* je možné běžně vyhledat na internetu, jedná se o stránky s názvem *Knihovna Římského práva* a spadají pod Mommsen-Kruegerovu edici.¹⁰⁹ Na český překlad však tato objemná sbírka teprve čeká, proto jsem pro svou práci čerpala z anglického jazyka. *Digesta* nejsou zákoníkem v obvyklém slova smyslu, spíše se jedná o souhrn fragmentů z odborných pojednání klasických římských právníků. Upravují především právo soukromé (až na 47. a 48. knihu) a měla by obsahovat to nejlepší z římské klasické právní vědy.¹¹⁰

Nejvíce se problematice *pekulia* v této kodifikaci věnuje kniha patnáctá, jejíž velkou část tvoří výňatky z komentáře, který byl napsán významným římským právníkem Ulpianem právě k ediktu *De peculio*. Ulpian také začíná svůj výklad tím, že stanovil *pekuliu* definici (viz fragment *Dig. 15, 1, 5, 4*, které se budu věnovat níže). Dále je to z *Digest* kniha třiatřicátá, potom jednotlivé fragmenty také v knize čtyřicáté, jednačtyřicáté a padesáté.

¹⁰⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 33.

¹⁰⁷ ZEBER, Ireneusz. *A study of the peculium of a slave in pre-classical and classical Roman Law*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1981, s. 24.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ *Iustiniani Digesta. Recognovit Theodorus Mommsen. Retractavit Paulus Krueger*. [online]. The Roman Law Library [cit. 10. listopadu 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/digest.htm>>.

¹¹⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: ORAC, 2001, s. 167.

Posledním ale stejně důležitým pramenem jsou vedle Digest také Justiniánské instituce, kde můžeme zmínky o problematice pekulia najít hlavně v knize první a čtvrté.

6.3 Definice pekulia

Pojem „peculium“ se původně překládal jako „stádo nízkého dobytka“. Později se však tento výraz zažil jako souhrn jakéhokoliv majetku, který hlava rodiny (tedy *pater familias*) přenechává k hospodaření někomu jinému.¹¹¹

Samotná Digesta uvádí celkem obsáhlou definici pekulia na dvou místech a to ve fragmentech Dig. 15, 1, 5, 4 a Dig. 15, 1, 40, 1. První jmenovaný fragment zní: *Peculium autem Tubero quidem sic definit, ut Celsus libro sexto digestorum refert, quod servus domini permissu separatim a rationibus dominicis habet, deducto inde si quid domino debetur.*¹¹²

„Nicméně podle Tubera je pekulium (stejně jako dle Celsa v šesté knize Digest) všecken majetek, který je oddělen od majetku (úctu) pána s jeho svolením, po odečtení všeho, co může otrok pánovi dlužít.“ O významu skutečného oddělení otrokova pekulia je pojednáno níže.

Druhý fragment Dig. 15, 1, 40, 1 je sice obsáhlejší, ale uvádí podobnou koncepci: *Quomodo autem peculium nascitur, quaesitum est. Et ita veteres distinguunt, si id adquisiit servus quod dominus necesse non habet praestare, id esse peculium, si vero tunicas aut aliquid simile quod ei dominus necesse habet praestare, non esse peculium. Ita igitur nascitur peculium: crescit, cum auctum fuerit: decrescit, cum servi vicarii moriuntur, res intercidunt: moritur, cum ademptum sit.*¹¹³

„Vzniká otázka jak se pekulium vytváří. Antičtí autoři v tomto ohledu stanovili, že pokud otrok od pána obdrží určitý majetek, který mu pán není zavázán poskytnout, spadá to do pekulia. V případě, že od pána dostane tuniku nebo jiné věci podobného druhu, kterými je pán povinen ho vybavit, nepůjde o předmět pekulia. Takto se vytváří pekulium. Roste, když se jeho obsah a celková hodnota zvyšuje. K jeho zmenšení dochází když podotrok původního otroka (vlastního pekulium) přestane existovat nebo majetek, který do pekulia náleží je úplně zničen. Pekulium úplně zaniká, pokud ho pán otrokovi odejme.“ Otrokovu pekulium je tedy stvořeno předáním věci (viz kapitola Vznik pekulia).

¹¹¹ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Pyramida, 1981, s. 249.

¹¹² *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XV* [online]. The Roman Law Library [cit. 13. října 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-15.htm>>.

¹¹³ Tamtéž.

S touto problematikou úzce souvisí fragment Dig. 15, 1, 40 pr.: *Peculium nascitur crescit decrescit moritur, et ideo eleganter Papirius fronto dicebat peculium simile esse homini.*¹¹⁴

„Pekulium je stvořeno, roste, zmenšuje se a umírá a proto Papirius Fronto velice správně poznamenává, že se pekulium podobá otroku samotnému.“ Vzhledem k tomu, že římské právo ve svém obecném pojetí pořád považuje otroka za věc, tedy objekt práv, je toto srovnání příhodné.

V dalším fragmentu se Ulpián zamýšlí nad problematikou vzájemného vztahu dluhů mezi pánem, otrokem hlavním (*servus ordinarius*) a podotrokem (*servus vicarius*). Dig. 15, 1, 17 uvádí: *Si servus meus ordinarius vicarios habeat, id quod vicarii mihi debent an deducam ex peculio servi ordinarii? Et prima illa quaestio est, an haec peculia in peculio servi ordinarii computentur. Et Proculus et Atilicinus existimant, sicut ipsi vicarii sunt in peculio, ita etiam peculia eorum: et id quidem, quod mihi dominus eorum, id est ordinarius servus debet, etiam ex peculio eorum detrahetur: id vero quod ipsi vicarii debent, dumtaxat ex ipsorum peculio...*¹¹⁵

„Pokud můj hlavní otrok má podotroky, mohu odečíst z pekulia mého hlavního otroka to, co mi podtroci dluží? A první otázka je, zda jsou jejich pekulia zahrnuta do pekulia otroka hlavního? Proculus a Atilicinus k tomuto tvrdí, že podtroci i spolu se svými pekulii spadají pod otroka hlavního a tudíž to, co mi hlavní otrok dluží, může být odečteno i z jejich pekulií. Naproti tomu co dluží podtroci, musí být odečítáno vždy pouze u jejich části pekulia...“

Další připodobnění můžeme nalézt ve fragmentu Dig. 15, 1, 9, 2: *Peculium autem deducto quod domino debetur computandum esse, quia praevenisse dominus et cum servo suo egisse creditur.*¹¹⁶

„Pekulium se navíc může vypočítat tak, že je z něj odečteno, co je pánovi dluženo. U něj se v tomto ohledu předpokládá pozornost a vyšší pečlivost, může otroka také soudně stíhat.“

A pro ucelenější přehled je třeba uvést ještě fragment Dig. 15, 1, 7, 5: *Sed et si quid furti actione servo deberetur vel alia actione, in peculium computabitur: hereditas quoque et legatum, ut Labeo ait.*¹¹⁷

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Tamtéž.

„Navíc Labeo uvádí, že vše, co je dluženo otrokovi z důvodu žaloby z krádeže nebo z jakékoliv jiné žaloby, se počítá také jako součást pekulia, podobně je to v případě dědictví.“ Zde je nutno uvést, že se otrokovi konečně částečně přiznává právní subjektivita právě tím, že se někdo může stát jeho dlužníkem a z tohoto stavu mu plynou povinnosti.

Podobně se řeší případ, kdy si jednotliví otroci něco dluží. Tak je řečeno ve fragmentu Dig. 15, 1, 7, 7: *Sed et si quid ei conservus debet, erit peculii, si modo ille habeat peculium vel prout habebit.*¹¹⁸

„Stejným způsobem bude do pekulia primárního (hlavního) otroka spadat spoluotrokův dluh za předpokladu, že primární otrok už pekulium vlastní nebo ho má teprve později získat.“

6.4 Obsah pekulia

Ve fragmentu Dig. 15, 1, 5, 3 je zmínka o obecné povaze pekulia: *Peculium dictum est quasi pusilla pecunia sive patrimonium pusillum.*¹¹⁹

Podle Ulpiana je zde „pekuliem nazýván účet obsahující bezvýznamnou peněžní částku anebo malé množství majetku.“ Z původní definice kde bylo pekulium uvedeno jako „stádo nízkého dobytka“ se již tady jeví jako částečně finanční institut.

Také na dalších místech v Digestech můžeme najít jeho vymezení. Konkrétně ve fragmentu Dig. 15, 1, 7, 4: *In peculio autem res esse possunt omnes et mobiles et soli: vicarios quoque in peculium potest habere et vicariorum peculium: hoc amplius et nomina debitorum.*¹²⁰

„Pekuliem jsou věci všeho druhu, jakýkoliv movitý majetek, také sem spadají pozemky. Hlavní otrok také může mít v rámci svého pekulia v držení další tzv. podotroky (samozřejmě i jejich pekulia). Navíc se za součást pekulia hlavního otroka považují i pohledávky, které mají podotroci vůči svým dlužníkům.“ V této definici se objevuje rozdělení majetku v pekuliu na věci movité a nemovité.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Tamtéž.

Buckland k tomu ve své knize nicméně i dodává, že nejdříve nebyl institut pekulia nijak významný. Původně dle něj zahrnovalo pouze malé úspory na kapesné a nevyčerpané zůstatky na oprávněné transakce. Na počátku Říše však jeho rozsah nabýval větších rozměrů a pekulum samotné mohlo zahrnovat i další otroky. Takový otrok, který spadl do pekulia jiného – tedy podotrok (*servus vicarius*) býval velice často i hodnotnější než hlavní otrok (*servus ordinarius*), cena za jeho život dosahovala vysokých částek. Dále dle tohoto autora spadaly do pekulia také pozemky, dědictví, závazky atd.¹²¹

Problematice podtroka se v Digestech také věnuje fragment Dig. 15, 1, 6: *Definitio peculii quam Tubero exposuit, ut Labeo ait, ad vicariorum peculia non pertinet, quod falsum est: nam eo ipso, quod dominus servo peculium constituit, etiam vicario constituisse existimandus est.*¹²²

„Labeo zde uvádí, že původní definice pekulia, kterou vypracoval Tuberus nezahrnovala také pekulum podtroka, což není správně. Už od okamžiku, kdy pán uděluje hlavnímu otrokovi pekulum, to musí být chápáno tak, že mu je zároveň s tím svěřeno ke správě v celém rozsahu i pekulum podtroka.“ Pán je srozuměn s tím, že hlavní otrok se bude starat o záležitosti svého podtroka, včetně jeho pekulia. Děje se tak z důvodu praktičnosti. Pokud by tomu tak nebylo, šlo by o nadměrné obtěžování pána.

Existují ovšem i mnohem jednodušší definice jako například tato, kterou uvádí Kincl: „Objektem pekulia mohlo být cokoliv, např. pozemek, řemeslnická dílna, dopravní loď, peněžitá částka aj.“¹²³

6.5 Vznik pekulia

Ráda bych se zde také zmínila o samotném aktu vzniku pekulia a podmínkách, které k tomu musí být splněny.

¹²¹ BUCKLAND, William, Warwick. *The Roman Law of Slavery*. Cambridge: University Press, 1908, s. 187.

¹²² *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XV* [online]. The Roman Law Library [cit. 13. října 2014]. Dostupné na <<http://droitomain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-15.htm>>.

¹²³ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 146.

Leopold Heyrovský uvádí jako přesný okamžik vzniku samotné odevzdání věci (movitých či nemovitých), popřípadě i příkázání pohledávek vůči třetím osobám. Vlastníkem těchto věcí je zde buď sám otec rodiny, který je předává svému synovi nebo pán, který předává věci svému otrokovi. To vše se děje s úmyslem, aby osoba podřízená cizí moci tyto statky užívala sama pro sebe a své zvláštní potřeby.¹²⁴

Heyrovský zřejmě vychází z fragmentu Digest, který jeho tezi podporuje. Jde o Dig. 15, 1, 8: *Non statim quod dominus voluit ex re sua peculii esse, peculium fecit, sed si tradidit aut, cum apud eum esset, pro tradito habuit: desiderat enim res naturalem dationem. Contra autem simul atque noluit, peculium servi desinit peculium esse.*¹²⁵

„U jakéhokoliv majetku, který má pán v úmyslu odevzdat jako pekulium, nestačí pouhé jeho jedno poskytnutí. Aby se stalo součástí pekulia, musí být formálně předáno. Nebo v případě, že už je majetek v držení otroka, musí se k němu chovat jako už k majetku řádně předanému. Vyžaduje se tedy faktické předání věci. Na druhou stranu, kdykoli pán přestane chtít, tak hned tímto okamžikem pekulium otroka přestává být pekuliem.“ Pekulium podle Paula tedy skutečně vzniká nikoli v okamžiku, kdy ho *pater familias* chce zřídit ze svého majetku, ale až poté, co je fakticky předáno osobě podřízené nebo se vše potřebné za předané považuje. K tomu se vyžaduje přirozené předání věci.

6.5.1 *Permissus domini*

Z výše uvedené definice pekulia dle Tubera nám vyplývají dvě charakteristické podmínky, jejichž splnění musí být zajištěno. První podmínkou ke vzniku pekulia a zároveň jeho získání podřízenou osobou je souhlas otce rodiny nebo pána. Toto svolení (koncese) je považováno také za ústupek z jeho strany.

Servius se touto otázkou zabýval ve svém komentáři a také tento požadavek zahrnul do samotné definice pekulia. Usuzujeme, že za období republiky a i později bylo svolení pána (*permissus domini*) základním ložiskem pro vytvoření pekulia, což potvrzuje i římská literatura. Otázka do jakého stupně určovalo pánovo povolení stvoření pekulia byla dlouho předmětem více rozdílných názorů. Ve snaze zjistit přesný význam *permissus domini* můžeme odkázat na svědectví významných římských právníků, která zůstala uchována v Digestech.¹²⁶

¹²⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 894.

¹²⁵ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XV* [online]. The Roman Law Library [cit. 13. října 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-15.htm>>.

¹²⁶ ZEBER, Ireneusz. *A study of the peculium of a slave in pre-classical and classical Roman Law*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1981, s. 24-25.

Obecně řečeno můžeme v literatuře najít dva rozdílné způsoby jak vyložit podstatu tohoto povolení. Jednak může být svolení vlastníka vyjádřeno ve výslovné formě, jasně a zřetelně, v ostatních případech postačí souhlas mlčky nebo odvozený.

Jako příklad povolení uděleného konkludentně můžeme uvést již výše zmíněný fragment Dig. 15, 1, 6¹²⁷ kde pán uděluje otrokovi *peculium* a zároveň vlastně mlčky souhlasí s tím, že tento hlavní otrok bude mít pro sebe také *peculium* případného podotroka. Naopak podle Labea je nutné svolení vlastníka vždy v čisté podobě. Tento přístup však byl v rozporu s realitou skutečného života a proto klasičtí právníci začali takto striktní výklad zákona opouštět.¹²⁸

S první zmínkou o změně pohledu na vlastníkův souhlas s tvorbou *peculia* přišel právník Proculus, o kterém se dočteme ve fragmentu Dig. 14, 3, 17, 4: *Proculus ait, si denuntiavero tibi, ne servo a me praeposito crederes, exceptionem dandam: "Si ille illi non denuntiaverit, ne illi servo crederet". Sed si ex eo contractu peculium habeat aut in rem meam versum sit nec velim quo locupletior sim solvere, replicari de dolo malo oportet: nam videri me dolum malum facere, qui ex aliena iactura lucrum quaeram.*¹²⁹

Píše se zde, že pán může chod své podnikatelské činnosti svěřit svému otrokovi. Pokud však pán řekne třetí osobě, aby s daným otrokem neuzavírala žádné smlouvy (nic mu nepůjčovala), ale třetí strana i přes jeho radu toto učiní, nemůže se v budoucnu už procesně bránit pomocí *actio institoria* (žaloba proti majiteli živnosti ze závazků, které uzavřel správce jeho podniku – zde tedy otrok). V případě, že na základě takto uzavřené smlouvy vznikne otrokovi *peculium* je však přípustná *actio doli* (námitka podvodu).

Pro nás je podstatná skutečnost, že *peculium* opravdu vzniklo a mnoho autorů (např. G. Micolier) se domnívá, že právě výše uvedený fragment je důkazem toho, že Proculus už v tomto okamžiku rezignuje na potřebu pánova svolení ke zřízení *peculia*. Zeber se ovšem s tímto závěrem neztotožňuje.¹³⁰

Počátkem 2. století n. l. už i další klasičtí právníci neuznávají pravidlo výslovného povolení jako nutnou podmínku. Takové modifikace pozorujeme v prohlášeních Pomponia.

¹²⁷ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XV* [online]. The Roman Law Library [cit. 13. října 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-15.htm>>.

¹²⁸ ZEBER, Ireneusz. *A study of the peculium of a slave in pre-classical and classical Roman Law*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1981, s. 26.

¹²⁹ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XIV* [online]. The Roman Law Library [cit. 13. října 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-14.htm>>.

¹³⁰ ZEBER, Ireneusz. *A study of the peculium of a slave in pre-classical and classical Roman Law*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1981, s. 27.

Příkladem může být fragment Dig. 15, 1, 49 pr.: *Non solum id peculium est, quod dominus servo concessit, verum id quoque, quod ignorante quidem eo acquisitum sit, tamen, si rescisset, passurus erat esse in peculio.*¹³¹

„Do pekulia nespadá pouze majetek, který byl otrokovi pánem přímo udělen, ale také cokoli co bylo získáno bez jeho vědomí. To platí však jen za předpokladu, že kdyby pán o těchto věcech navíc věděl, dovolil by i je.“ Jiná úprava není pro pána tak výhodná, protože vlastníkem majetku spadajícího do pekulia zůstává po celou dobu on, a jinak by se tedy sám krátil. Na druhou stranu je nutné podotknout, že otrok se zase může z otroctví prostřednictvím svého pekulia vykoupit.

Pomponius i dále důrazně konstatuje, že peculium může vzniknout pouze s vědomím otce nebo pána. Otroek sám sice může mít v držení malé množství majetku, ale nutno dodat, že díky samotnému aktu takové držby se tyto věci nebudou považovat za součást pekulia. Z obyčejné držby majetku se vždy může peculium stát prostřednictvím rozhodnutí *pater familias*. Pokud by toto pravidlo neexistovalo, jakýkoliv majetek ukradený od otce nebo pána by představoval také součást pekulia.¹³²

Z těchto právních zdrojů si můžeme vytvořit celkový pohled na situaci ohledně povolení *pater familias* nebo pána ke tvorbě pekulia. Tento institut je stížen řadou dogmat a také se jeho právní úprava zásadně rozchází s každodenní praxí. Také divadelní komedie významného římského dramatika Plauta plně potvrzují tyto předpoklady a dovolují nám lépe ohodnotit dobové poměry. V jeho dílech se často objevuje situace, kdy otroci získají značný majetkový prospěch a to bez jakéhokoliv vědomí nebo přímo vůle jejich vlastníků. Tento majetek někdy od svých pánů ukradnou a chovají se k němu jako ke svému pekuliu. V obou případech se potom domnívají, pravděpodobně ne bezdůvodně, že *pater familias* sám rozpozná situaci. Zde je potom požadavek svolení pána nebo otce k vytvoření pekulia právníky definován jako *post factum* (po provedeném činu). V praxi nejspíše byl tento fenomén tolerován jako dostačující schválení.¹³³

6.5.2 *Ratio separata*

Vraťme se ale konečně ke druhé podmínce, charakterizující vznik pekulia, která musí být splněna. Je jí skutečné oddělení majetku spadajícího do pekulia (*ratio separata*). Už dle

¹³¹ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XV* [online]. The Roman Law Library [cit. 13. října 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-15.htm>>.

¹³² ZEBER, Ireneusz. *A study of the peculium of a slave in pre-classical and classical Roman Law*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1981, s. 28-29.

¹³³ Tamtéž, s. 31-32.

úvodní definice je podle Tubera tento požadavek stejně klíčový jako samotné svolení otce nebo pána. Musí tedy jít o reálnou separaci majetku otroka od majetku vlastníka a tento stav musí být zároveň viditelně rozpoznatelný v účetních knihách *patera familias*. Toto oddělení majetku bylo pozdějšími právníky definováno jako přirozené darování (*datio naturalis*). Zhruba od 4. stol. n. l. bylo zvykem vést si až přehnaně pečlivé účetnictví v každé soukromé domácnosti. Separace pekulia tedy mohla být ihned odhalena v účetnictví, kde bylo pekulium také vedeno odděleně od účtu pána nebo otce. Každý otrok měl také své vlastní účetní knihy, kde uváděl všechny dluhy a úvěry, které s jeho pekuliem souvisely. Prováděl to úplně stejným způsobem jako se *pater familias* staral o své patrimonium. Staří právníci velice často psali o odděleném majetku otroka a pána proto, že vedení samostatných účtů bylo zejména v období Republiky velmi významné. Z tohoto důvodu usuzujeme, že když právníci mluví o držení majetku otrokem, jednoduše chtějí zdůraznit potřebu oddělení, které zde skutečně existuje mezi pekuliem a patrimoniem otce rodiny.¹³⁴

Tato skutečná separace majetku je dále požadována i právníky klasickými. Ve fragmentu Dig. 15, 1, 4, 1 se píše: *...si debito servum liberare voluit dominus, ut, etiamsi nuda voluntate remiserit dominus quod debuerit, desinat servus debitor esse: si vero nomina ita fecerit dominus, ut quasi debitorem se servo faceret, cum re vera debitor non esset, contra puto: re enim, non verbis peculium augendum est.*¹³⁵

„...v případě, že si pán přeje zbavit otroka dluhu, může mu pouhou vůlí dlužnou částku prominout a otrok tak přestává být jeho dlužníkem. Pokud ale pán spravuje své účty způsobem, ze kterého se dá vyčíst, že právě on je dlužníkem otroka, i když tomu tak ve skutečnosti není, myslím si, že opačný názor je správný, tedy že by pekulium nemělo být rozšiřováno pouze slovy.“ Pomponius, který tu píše o závazcích mezi otrokem a vlastníkem, jednoznačně stanoví, že zapsání vlastníka jako dlužnou stranu neznamená automatické zvětšení pekulia. Nelze zvětšovat pekulium pouhou vůlí, ale jedině určitými obchodními záležitostmi.

¹³⁴ Tamtéž, s. 32.

¹³⁵ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XV* [online]. The Roman Law Library [cit. 13. října 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-15.htm>>.

Stejnou myšlenku rozvíjí Pomponius i dále ve fragmentu Dig. 15, 1, 49, 2: *Ut debitor vel servus domino vel dominus servo intellegatur, ex causa civili computandum est: ideoque si dominus in rationes suas referat se debere servo suo, cum omnino neque mutuuum acceperit neque ulla causa praecesserat debendi, nuda ratio non facit eum debitorem.*¹³⁶

„Aby mohl být otrok považován za pánova dlužníka nebo naopak pán za otrokova dlužníka, musí být věnována pozornost předpisům občanského práva. A proto pokud bude pán uveden ve svém účtu jako dlužník otroka a ve skutečnosti si od něj nikdy peníze nepůjčí, ani zde nebude žádná jiná příčina domnívat se, že už dluh existuje, pouhé toto prohlášení nedělá z pána dlužníka.“ Je zde stanoveno základní pravidlo důležité pro závazky mezi otrokem a vlastníkem tak, že tyto vztahy mají být posuzovány v souladu s hlavními zásadami soukromého práva. Tento závěr je věcně ilustrován na předkládaném fragmentu, kde nestačí pouhé prohlášení nebo zapsání, ale je nutné, aby tomu také odpovídal faktický stav.

Permissus domini a *ratio separata* můžeme chápat jako jediné dva formální požadavky dodržované každodenní praxí, které navzdory jisté dávce formalismu, nepředstavovaly příliš přísná omezení v procesu bohatnutí římského obyvatelstva.

6.6 Vlastnictví pekulia

Vlastníkem pekulia je stále pán, pán vykonává také držbu všech věcí, které jsou v pekuliu, otrok i nedospělý syn mají věci pouze ve své faktické moci (*corporalis possessio*), nedrží však pro sebe, ale pro svého pána (otce).

Pekulium tedy tvoří samostatnou část majetku. *Pater familias* ji oddělil od svého jmění a svěřil k samostatnému hospodaření buď synovi, nebo otrokovi (obecně osobě podřízené jeho moci). Tato osoba se potom stará o majetek jako správce. Vlastnické právo k pekuliu se ovšem nemění, oddělení majetku (vytvoření pekulia) nemá žádný vliv na jeho právní režim. Zůstává pořád otci rodiny a i v situaci kdy syn (příp. otrok) zemře, navrací se pekulium automaticky (bez dědické poslušnosti).¹³⁷

Vztah syna či otroka k pekuliu má pouze faktický charakter, *pater familias* jim může majetek kdykoliv zase odejmout. Mají právo hospodařit s pekuliem dle instrukcí svého pána nebo je to zcela ponecháno na jejich svobodné vůli. Pekulium se považovalo za jejich vlastnictví a často také nastávaly situace, že otec nebo pán vůbec netušil, jak je s jeho majetkem nakládáno – mlčky se začalo předpokládat, že si syn nebo otrok mohou s majetkem

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislavě, 1997, s. 123.

dělat, co chtějí. Z toho plyne další vývoj a už za období republiky se setkáváme s případy, kdy si otrok vykoupil svobodu od svého pána a to právě z pekuliárního majetku. Pokud dojde k emancipaci syna otcem (příp. propuštění otroka pánem na svobodu) a nebude nic výslovně o pekuliu nikde stanoveno, má se za to, že jim pekulium zůstává jako jejich vlastní majetek. Zároveň se s vývojem římské společnosti ujalo přesvědčení, že odejmutí pekulia synovi či otrokovi bez vážného důvodu je nemravné nehodné Římana. V době císařské je čím dál více otroků usazováno na půdě – mají nemovitě pekulium a to jim má zajistit „jistou dávku hospodářské i sociální nezávislosti a stimulovat tak jejich nízkou produktivitu práce“.¹³⁸

6.7 Další typy pekulia

Pekulium můžeme rozdělit na tři skupiny, které mohou ovšem nabyt pouze synové otce rodiny, nikoliv tedy otroci, proto se jimi zaobírám pouze okrajově. Tyto druhy pekulia prolamují majetkoprávní svrchovanost otce rodiny.

6.7.1 *Pekulium castrense*

Tzv. táborové pekulium je první skupinou, která předpokládá majetek nabytý synem během doby jeho vojenské služby ve vojenském táboře. Synovi se přiznávalo právo s takovým majetkem samostatně nakládat, přestože sám není osobou svého práva – nejprve tomu tak bylo pouze pro případ smrti (*mortis causa*), později i mezi živými (*inter vivos*). Bylo to považováno za „samostatné jmění syna – vojáka“.¹³⁹

Obsahem tohoto pekulia byly různorodé předměty. Patřil sem nejen získaný žold a kořist, ale také to, co voják platně zdědil po svém zesnulém příteli – vojákovi. Dále do něho můžeme započítat všechnen majetek, který syn sice dostal darem, ale vzal si jej s sebou do vojenské služby. A v neposlední řadě to budou také statky, které byly získány jen díky předmětům, které už do tohoto pekulia spadají, zejména všechny jejich plody.¹⁴⁰

Pekuliární povaha takového majetku byla spatřována v okolnosti, že pokud o něm syn nepořídil testament, připadl otci (stejně jako obyčejné pekulium otroka). I to však bylo v justiniánských novelách zrušeno.¹⁴¹

Podobně se k tomu staví také císař Augustus a někteří jeho nástupci, podle nichž mohl voják pod otcovskou mocí o majetku, který nabyl během vojenské služby, sepsat testament.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Tamtéž, s. 124.

¹⁴⁰ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 146.

¹⁴¹ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 146.

Císař Hadrián poté dovolil, že syn mohl pořízení pro případ smrti platně učinit i po čestném propuštění ze služby, rovněž mohl volně nakládat s otroky, patřícími do jeho majetku, dokonce je i propustit na svobodu. Bez svolení otce rodiny a nezávisle na něm zcizoval nebo daroval předměty tohoto pekulia. Ohledně všech ostatních právních poměrů zůstává syn pod mocí otcovskou, *pater familias* však nemá za života svého syna k tomuto majetku žádná práva.¹⁴²

Vojín měl možnost v pořízení pro případ smrti odkázat statky v táborovém pekuliu jedné osobě a všechen ostatní majetek osobě druhé. Tento případ bude posuzován jako pozůstalost po celkem dvou zemřelých a dědic *peculia castrense* bude mít povinnost splatit dluhy k tomu patřící. Naproti tomu druhý dědic bude odpovídat za veškeré ostatní zůstavitelovy závazky.¹⁴³

V Digestech se můžeme dočíst další přesnější podrobnosti, např. fragment Dig. 49, 17, 4, 1 stanoví: *Actionem persecutionemque castrensiarum rerum semper filius etiam invito patre habet.*¹⁴⁴

„Syn má vždy proti svému otci právo žaloby a vymáhání majetku, který tvoří jeho táborové pekulium.“ Zároveň však mohou mezi otcem a synem vznikat i platná právní ujednání jako mezi jinými osobami, na sobě nezávislými.

6.7.2 *Pekulium quasi castrense*

Šlo o pekulium podobného charakteru jako pekulium táborové, syn jej mohl nabýt při výkonu veřejné funkce, úřadu, ve státních službách nebo jako duchovní či advokát (příp. ho mohl dostat od císaře nebo císařovny).¹⁴⁵

6.7.3 *Bona adventicia*

Tento typ pekulia – tzv. jmění adventiční – se začal používat v době vlády císaře Justiniána. Jde o přiznání vlastnického práva dítěte k majetku, které nabylo od jiných osob než od osoby, které je podřízeno (otci). Dítě ho může získat jak svou vlastní prací, námahou nebo jenom díky štědrosti. Patří sem hlavně majetek nabytý od matky (*bona materna*) nebo majetek nabytý v souvislosti s manželství (např. věno).¹⁴⁶

¹⁴² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910, s. 896.

¹⁴³ Tamtéž, s. 1031.

¹⁴⁴ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XLIX* [online]. The Roman Law Library [cit. 13. října 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-49.htm>>.

¹⁴⁵ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 147.

¹⁴⁶ BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva*. Bratislava: Univerzita

Takové jmění svého dítěte otec rodiny pouze spravuje a má k němu poživací právo, v případě, že by s ním chtěl jakkoliv disponovat, potřebuje souhlas svého dítěte (pokud je dospělý). Pokud dítě nedosáhlo dospělosti, naopak zase ono potřebovalo souhlas otce. Dítě však není způsobilé pořizovat testament o svém majetku, tzn., že po jeho smrti se toto jmění vždy odkazovalo intestátním dědicům.¹⁴⁷

6.8 Správa pekulia otrokem

Již výše je uvedeno, že vlastníkem majetku spadajícího do pekulia i po jeho předání otrokovi zůstává otec rodiny. Toto je důsledkem velmi starého principu římského práva, který se dodržoval i během klasického období, kdy žádná osoba, která se nachází pod vlivem otcovské moci, není oprávněna získat jakýkoliv majetek svým jménem (*suo nomine*). Z období republiky se ovšem nezachovalo dost spolehlivých zdrojů o tom, jak bylo na tuto problematiku nazíráno a tento nedostatek potom způsoboval významné rozdíly mezi výkladem jednotlivých autorů. Henri Wallon¹⁴⁸, autor jedné z nejnámavějších monografií o otroctví ve středověku k tomuto dokonce uvádí, že otrok má na pekulium své právo. Jelikož však sám není právníkem, posuzuje otrocké vztahy spíše ze společenského úhlu pohledu než z právního. Další zahraniční autoři zastávají jiné názory. Právní historici vyhodnocují správu nad pekuliem zcela odlišně, nikdy nepovažují otroka za vlastníka majetku v pekuliu. Někdy sice přiznávají, že otroci mají pekulium v civilní držbě, ale mnohem častěji je odsouvají až na místo detentora. Hlavní spor spočívá tedy v tom, zda na otroka pohlížet jako na držitele či detentora.¹⁴⁹

Detence, jako český ekvivalent pro latinské „*detentio*“, se doslovně překládá jako „zdržování“ nebo „zadržování“. Odvozuje se to z latinského slovesa „*detineo*“ („zadržovat“ např. někoho nebo nějaký majetek).¹⁵⁰ Podle Bartoška je detence obecný právní pojem, který vystihuje faktickou moc nad určitou věcí bez úmyslu užívat ji výlučně pro sebe. Chybí zde k tomu potřebná vůle tedy *animus*. Ztratí-li člověk moc fyzicky věc ovládat, ztrácí také detenci.¹⁵¹

Druhá možnost, která však je na vztah mezi otrokem a pekuliem aplikována pouze

Komenského v Bratislavě, 1997, s. 124.

¹⁴⁷ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 147.

¹⁴⁸ ZEBER, Ireneusz. *A study of the peculium of a slave in pre-classical and classical Roman Law*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1981, s. 45.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ PRAŽÁK, Josef, NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník: A-K*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, s. 389-390.

¹⁵¹ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Pyramida, 1981, s. 133.

výjimečně je držba. Latinský výraz „*possessio*“ označuje „držení“.¹⁵² Držitelem je tedy osoba, které náleží faktická moc nad věcí (*possessio corpore, corpus*) s úmyslem mít ji výlučně pro sebe (*animus rem sibi habenedi* neboli *animus possidendi*). Tyto dva rozhodné znaky odlišují držbu od vlastnictví (právní panství nad věcí), ale také od pouhé detence. Držba se také může přeměnit na detenci, jakmile odpadne vůle držet věc jako svou vlastní.¹⁵³

Friedrich Carl von Savigny klade obrovský význam právě na aspekt samotného úmyslu mít věc výlučně pro sebe. Zároveň se ztotožňuje s teorií subjektivní vůle. Na základě těchto předpokladů označuje otroka jako detentora *pekulia*. K identickému závěru se dopracovává také Rudolf von Ihering avšak zcela odlišnou cestou. Tento německý právník rozděluje detenci na dva typy. Prvním je domácí vztah detence, jehož základem je samotná autorita otce rodiny. Z historického hlediska je tento typ detence, který se vyvinul s uspořádání římské společnosti do rodinných domů, samozřejmě starší. Druhým typem je detence založená na základě smluvním. Do této skupiny zahrnuje např. nájem, přičemž samotná detence vzniká z důvodu uzavření smlouvy. Ihering zařazuje detenci osob *alieni iuris* pod obě tyto skupiny. Dále zpochybňuje teorii subjektivní vůle od Friedricha Savignyho vzhledem k rozdílu mezi přirozenou a civilní držbou. Dle Iheringa tento rozdíl nemá spočívat v pouhé vůli, ale v objektivním faktoru – a to vztahu závislosti. Z tohoto důvodu je otrok tedy pouze detentorem a vztah závislosti mu brání v tom, aby někdy mohl vstoupit do vztahu jako držitel *pekulia*.¹⁵⁴

Zeber ve své publikaci uvádí také autora zastávajícího opačný názor na tuto problematiku, nicméně jeho výklad je poměrně zvláštní. Je jím J. Kuntze, který uvádí, že správa nad *pekulium* osobou cizího práva (*alieni iuris*), zahrnující tedy i otroky, má charakter držby, nikoli detence. Detence pachtýře, nájemníka nebo kohokoliv jiného vyplývající ze smlouvy je kvalitativně zcela odlišná od detence osob cizího práva. Veškerý jejich majetek nabytý jiným způsobem než děděním nepřímo náleží pánovi domu, tudíž nelze u vůle otroků spatřovat úmysl mít věc výlučně pro sebe (*animus rem sibi habenedi*).¹⁵⁵

¹⁵² PRAŽÁK, Josef, NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník: L-Z*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, s. 277.

¹⁵³ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Pyramida, 1981, s. 258.

¹⁵⁴ ZEBER, Ireneusz. *A study of the peculium of a slave in pre-classical and classical Roman Law*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1981, s. 46.

¹⁵⁵ Tamtéž.

V předchozím odstavci vycházím ze Zebera, ale zcela jasně si uvědomuji, že tento názor odporuje výše popsané definici držby. U ní totiž musí být splněny podmínky mít věc fakticky ve své moci – ta splněna je – zároveň s úmyslem ji držet pro sebe a Kuntze naopak tento aspekt popírá. Není tedy zcela jasné, proč ho Zeber uvádí jako zastávce držebního vztahu mezi otrokem a jeho pekuliem.

Dle mého názoru je vztah mezi otrokem a pekuliem vhodnější srovnávat s detencí. Otrok nejspíše pokládá jako samozřejmost fakt, že nemůže nic nabývat do svého vlastnictví, jelikož dle obecného pojetí je on sám řazen mezi pouhé objekty práva, tudíž nemá právní subjektivitu. Vše, co se dostane do jeho sféry působení, nabývá pro svého pána a otrok si toho je vědom, proto úmysl mít věc výlučně pro sebe nemá. Na druhou stranu je zajímavý fakt, že v určitých dobách římských dějin se otrok mohl prostřednictvím svého pekulia z otroctví také vykoupit, přičemž se tedy v konečném důsledku vykupuje majetkem, který má pouze v detenci.

Držba je určitý aktuální stav (*res facti*) a otrok, přestože nemá svéprávnost, může efektivně získat držbu za podmínky, že je schopný chápat její význam. Tuto skutečnost zmiňují na několika místech také Digesta. Například ve fragmentu Dig. 41, 2, 1, 9: *Ceterum et ille, per quem volumus possidere, talis esse debet, ut habeat intellectum possidendi.*¹⁵⁶

„Osoba, skrze kterou toužíme získat držbu, musí být s to rozpoznat smysl držby.“

Přestože tedy otrok postrádá vlastní svéprávnost uznávanou právem, má možnost nabýt držbu za předpokladu, že nejde o osobu duševně nemocnou nebo nezletilou. Nabytí držby šíleným otrokem je vyloučeno ve fragmentu Dig. 41, 2, 1, 10: *Et ideo si furiosum servum miseris, ut possideas, nequaquam videris adprehendisse possessionem.*¹⁵⁷

Zde je výslovně uvedeno, že „pokud je poslán duševně nemocný otrok, aby převzal držbu, není to považováno za získání držby podle práva.“

Mnohem větší problém nastane v případě rozebrání kritéria, které od sebe odlišuje *possessio naturalis* a *possessio civilis*. M. Lauria uvádí, že v období Republiky není římským právníkům vůbec znám pojem *animus possidendi* a tudíž nemůže ani naplňovat roli odlišujícího prvku mezi přirozenou a civilní držbou. Navíc tento samý autor považuje otroky za osoby, které jsou už ze své vlastní povahy neschopné získat držbu. M. Lauria tedy popírá existenci tohoto prvku, ale sám neuvádí ani žádný jiný. Se vší jistotou se však dá říct, že za dob římské republiky se objevuje institut vlastnictví otce rodiny svým vlastním jménem nebo

¹⁵⁶ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XLI* [online]. The Roman Law Library [cit. 10. listopadu 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-41.htm>>.

¹⁵⁷ Tamtéž.

jménem otroka a i samotní Římané si tedy musejí povšimnout rozdílných druhů držby. Významný vliv na formování těchto dvou konceptů mají také stoičtí filozofové, jejichž učení se rozšiřuje převážně během posledních dvou století republiky.¹⁵⁸

Zdrojem mohou být také Digesta, kde se poprvé mluví o vůli (resp. úmyslu nebo záměru) ve fragmentu Dig. 41, 2, 51: *Quarundam rerum animo possessionem apisci nos ait Labeo: veluti si acervum lignorum emero et eum venditor tollere me iusserit, simul atque custodiam posuissem, traditus mihi videtur...*¹⁵⁹

„Labeo zde tvrdí, že k získání držby postačí mít jasný úmysl a vysvětluje to příkladem, kdy osoba koupí určité množství dřeva a prodejce požaduje, aby tato koupená část byla odnesena pryč. K nabytí držby postačí fakt, že nákupčí projeví navenek svou vůli zboží držet, a to prostřednictvím umístění stráže nad své nově nabyté zboží...“ Tímto okamžikem se zboží považuje za předané, protože se nerozlišuje rozdíl mezi tím, zda si zboží bude nákupčí hlídat sám nebo to přikáže někomu jinému, např. svému otrokovi.

Díky poněkud shovívavějšímu přístupu k otrokům a také zavedení dalších typů pekulia jako je *peculium castrense* nebo *peculium quasi castrense* by se mohlo zdát, že se mění právní charakter správy pekulia, ale římstí právníci si stále odhodlaně stojí za svým dlouho formulovaným názorem, že otrok je ve vztahu ke svému pekuliu v postavení detentora.

Pro klasické právníky byla tato premisa naprosto zřejmá, píše o tom často a způsobem, který nedává možnost žádným pochybnostem. Například ve fragmentu Dig. 41, 2, 24: *Quod servus tuus ignorante te vi possidet, id tu non possides, quoniam is, qui in tua potestate est, ignorantibus tibi non corporalem possessionem, sed iustam potestatem adquirere: sicut id, quod ex peculio ad eum pervenerit, possidet...*¹⁶⁰

„Nic z toho, co tvůj otrok nabude násilím, se nepočítá do tvé držby, protože ten, kdo je pod tvou mocí, nemůže nabýt držbu věcí bez tvého vědomí. Legální držba však může být nabyta tak, že otrok získá majetek jako součást svého pekulia...“ Pokud otrok získá něco jako rozšíření svého pekulia, případně to do pánova vlastnictví a otrok bude stále detentorem.

V dalším fragmentu Dig. 41, 2, 49, 1 se píše: *Qui in aliena potestate sunt, rem peculiarem tenere possunt, habere possidere non possunt, quia possessio non tantum corporis, sed et iuris est.*¹⁶¹

„Ti, kteří spadají pod moc jiných, mohou sice spravovat majetek, který patří do jejich

¹⁵⁸ ZEBER, Ireneusz. *A study of the peculium of a slave in pre-classical and classical Roman Law*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1981, s. 46.

¹⁵⁹ *The enactments of Justinian. The Digest or Pandects. Book XLI* [online]. The Roman Law Library [cit. 11. listopadu 2014]. Dostupné na <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Anglica/D41_Scott.htm#II>.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Tamtéž.

pekulia, ale nemohou ho držet, protože držba není jenom stav skutečný, ale zároveň také právní.“

Na to navazuje hned následující fragment Dig. 41, 2, 50 pr.: *Per eum, quem iusto ductus errore filium meum et in mea potestate esse existimo, neque possessio neque dominium nec quicquam aliud ex re mea mihi quaeritur.*¹⁶²

„Držba, vlastnictví, ani žádný jiný právní stav nemohou vzniknout z užití vlastníkovy věci osobou, která přinutila vlastníka mylně se domnívat, že je osobou pod jeho mocí.“ V římském právu je patrný aspekt ochrany vlastníka.

Za zmínku určitě stojí také fragment Dig. 41, 2, 44, 1: *Quaesitum est, cur ex peculii causa per servum ignorantibus possessio quaereretur. Dixi utilitatis causa iure singulari receptum, ne cogerentur domini per momenta species et causas peculiorum inquirere...*¹⁶³

„Otázka nastává v situaci, kdy se k nabytí držby majetku patřícího k pekuliu nevyžaduje srozumění pána. Tvrdím, že toto pravidlo je převzato z důvodu veřejného pohodlí a aby chránilo pána od neustálého zjišťování přesného rozsahu pekulia jeho otroků...“ Fragment upřesňuje situaci, kdy otrok může získat majetek pro svého pána bez jeho vědomí. Objevuje se tu princip utility – prospěšnosti. Jeho účelem je nevyžadovat od vlastníka, aby vždy za každých okolností znal přesný rozsah a stav pekulia, protože to by bylo časově i fyzicky náročné a vlastník by se musel neustále dotazovat na jednotlivé části majetku. Logicky se vyžaduje srozumění pána, pokud je získán majetek, který netvoří část pekulia.

Otrok je tedy detentorem pekulia a držitelem je vlastník otroka. Tímto způsobem si Římští právníci upravují právní povahu správy pekulia otrokem, dokud se to jeví jako výhodné řešení pro vlastníky otroků. V této situaci po celou dobu trvání Římské říše existuje značný rozdíl mezi oficiálním názorem právní nauky, ze které vyplývá, že otrok nikdy není (a ani se nemůže stát) vlastníkem pekulia a jeho reálnou pozicí, kdy mu otec rodiny (pán) majetek přiděluje. S ohledem na svou minulost mají Římané vrozený sklon ke konzervatismu a převážná většina římských právníků patří mezi vlastníky otroků, a tak jim je záměr chránit otroky samotné naprosto cizí. V tomto kontextu se tedy pekulium vyznačuje výjimečně přísným sociálním obsahem.¹⁶⁴

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ ZEBER, Ireneusz. *A study of the peculium of a slave in pre-classical and classical Roman Law*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1981, s. 50.

7 Závěr

Hned na úvod je nutné poznamenat, že tato diplomová práce nedokázala obsáhnout všechny aspekty právního postavení otroka, věnuje se hlavně jednotlivým institutům, které dle mého názoru nejlépe spadají pod téma práce.

Jedním ze základních rysů, které charakterizují římský stát, je aspekt moci nad lidmi a její uplatnění v rozličných podobách (moc pána nad svým otrokem, moc otce nad dětmi, různé formy opatrovnictví). Osoby mocensky oprávněné by měly mít formálně také rovné postavení, mluví se i o rovnosti v osudu mezi otroky. Tato teze se s postupem času však ukazuje jako nemožná. Důkazem může být srovnání životních podmínek a celkového postavení otroků na různých pracovních místech. V bohatých římských domech se pán k otrokům většinou chová krutě a razí zásadu, že pouze otrok, který žije v neustálém strachu, může být spolehlivý. I z důvodu velkého počtu otroků - a tím pádem jejich lehké nahraditelnosti - pokládá většinou pán otroka za živý inventář svého statku, tedy „němou tvář“. Oproti tomu u chudších Římanů, kde je počet otroků malý a není třeba tak velkého usměrňování, si kolikrát otrok vydobyl u svého pána respekt (např. díky svým znalostem). Jeho ztrátu potom rolník pociťoval i jinak než jako pouhý hmotný výdaj.

Když se na problematiku otroctví nahlédne z obecného hlediska, většina pramenů uvádí otroka jako věc, tedy objekt práva (případně člověka zbaveného právní subjektivity). Otrok se podle právní úpravy nepovažuje za nic. Tento přístup v praktickém životě není použitelný, a proto si římské právo v některých oblastech musí poradit jinak. Nacházíme situace, kdy je možné si přiznat, že i otrok pobírá alespoň část právní subjektivity.

Otrok bývá často řazen do podobného postavení jako synové a dcery. Je to způsobeno vysokým vlivem otcovské moci, kterou měl *pater familias* nad svou rodinou. Moc otce je natolik rozsáhlá, že se často s ohledem na bezprávnost a bezmocnost synů a dcer považuje jejich postavení za stejné jako status otroka. Není tedy pochyb o tom, že se zde otrok nepřipodobňuje k věci.

Jako další důkaz může sloužit právě institut *pekulia*, který je považován za jakýsi mezník v životech otroků. Díky úpravě tohoto institutu začínají římstí právníci považovat otroky za bytosti, které mají svou vlastní vůli a schopnost myslet. Pokud bylo *pekulium* svěřeno do rukou otroka, záleželo hodně na jeho vůli, jakým způsobem s ním bude nakládat. V případě nespokojenosti pánovi ovšem také zůstalo zachováno právo na odejmutí *pekulia*. Prameny v *Digestech* uvádí, že hlavní otrok mohl mít (jako součást svého *pekulia*) ve své moci také druhého - tzv. *podotroka* - a ten mohl mít také své *pekulium*. *Pekulium* *podotroka*

spadalo do pekulia hlavního otroka. Také je zde uvedeno, že si mohou vzájemně dlužit nebo každý z nich zvlášť může mít dluh u jejich pána. To je jedna ze zmínek, kde je zcela zřetelné, že římské právo nepočítá otroka pouze mezi věci, ale naopak mu propůjčuje subjektivitu.

V dalším fragmentu z Digest se upravuje situace, kdy pán svěřuje část své podnikatelské činnosti přímo otrokovi. Pán sice třeba učiní prohlášení, že třetí strana nemá s otrokem uzavírat žádné smlouvy, ale už samotný akt přiznání, že k tomu dojít může, znamená, že pán nevnímá otroka pouze jako věc a popírá tím tedy jednu z hlavních zásad římského práva.

Jak již bylo uvedeno výše, otrok se tedy stará o své pekulium sám. Má dokonce takové postavení, že si musí vést vlastní účetní knihy, kde dokumentuje všechny dluhy a úvěry, které se k jeho pekuliu vztahují. Dokonce i v Digestech se uvádí, že majetek pána a majetek otroka musí být od sebe jasně oddělen a toto musí také vyplývat ze všech účetních knih. I přes toto jasné oddělení majetku zůstává vlastníkem pekulia vždy pán, tzn., že oddělení nemá žádný vliv na jeho právní režim.

Nutno podotknout, že uvedené odchylky od původního pojetí otroka jako věci zaujaly své místo v římských dějinách nikoli z důvodu zlehčení života otroků, ale naopak proto, že to bylo výhodné pro jejich pány. Pro usnadnění jejich situace někdy potřebovali, aby otroci mohli jednat i sami.

Jaký přesný vztah má tedy otrok ke svému pekuliu? Na tuto otázku dodnes neexistuje jednoznačná odpověď. Naprosto jasné ovšem je, že žádný autor nepřipisuje otrokovi vlastnictví, tudíž je hlavní spor veden o to, zda je otrok považován za držitele nebo až za detentora. Většina zdrojů uvádí otroka v postavení detentora.

Na závěr je tedy nutné si uvědomit, že ačkoliv většina římských pramenů přiřazuje otroka k věci jako objektu práva, při podrobnějším zkoumání nalezneme značné množství příkladů, kdy se z důvodu praktičnosti od tohoto pojetí ustupuje. I přes tento rozpor jsou právní normy upravující model otroctví v římském právu považovány za součást nejnávýspějšího právního systému celého starověku.

8 Použitá literatura

8.1 Primární zdroje

BARTOŠEK, Milan. *Captivus – studie o právním postavení římského občana – válečného zajatce*. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1948. 206 s.

BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1988. 302 s.

BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Pyramida, 1981. 507 s.

BLAHO, Peter (přeložil, bibliografii sestavil), SKŘEJPEK, Michal (ze slovenštiny přeložil, rejstříkem opatřil). *Iustiniani Institutiones*. Praha: Karolinum, 2010. 411 s.

BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislavě, 1997. 483 s.

BONFANTE, Pietro. *Instituce římského práva*. 9. vyd. Přeložil Jan Vážný. Brno: Právník, 1932. 745 s.

BUCKLAND, William Warwick. *The roman law of slavery: the condition of the slave in private law from Augustus to Justinian*. Cambridge: University Press, 1908. 735 s.

CICERO, Marcus Tullius. *O povinnostech: rozprava o třech knihách věnovaná synu Markovi*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1970. 193 s.

CVETLER, Jiří. *Právo římské*. Brno: UJEP, 1974. 119 s.

ČEŠKA, Josef. *Diferenciace otroků v Itálii v prvních dvou stoletích principátu*. Brno: Státní pedagogické nakladatelství, 1959. 132 s.

DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 175 s.

GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno: Doplněk, 1993. 274 s.

HARAMIA, Ivan. SC Claudianum. In BUBELOVÁ, Kamila. *Ius Romanum*, Sborník z IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 63 – 65.

HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského, 1. díl*. 7. vydání. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929. 294 s.

HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910. 1243 s.

KINCL, Jaromír. *Stát a právo v germánsko-římské Burgundii 5. a 6. století*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1959. 271 s.

KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. 386 s.

REBRO, Karol. *Latinské právnické výrazy a výroky: římské právo od A do Z*. Praha: I. Železný, 1999. 233 s.

REBRO, Karol. *Římské právo súkromné*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1980. 278 s.

SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: ORAC, 2001. 279 s.

SPIRIT, Michal. *Úvod do studia práva*. Praha: Grada, 2010. 187 s.

TACITUS. *Letopisy – Analles*. Přeložil Minařík Antonín a Hartmann Antonín. Praha: Svoboda, 1975. 554 s.

TUREČEK, Josef. *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963. 636 s.

VANČURA, Josef. *Úvod do studia soukromého práva římského*. 1. díl. Praha: J. Vančura, 1923. 255 s.

WESTRUP, Carl Wium. *Some Notes on the Roman Slave in Early Times: A Comparative Sociological Study*. Copenhagen, 1956. 25 s.

XENOFÓN. *Řecké dějiny: lakedaimonské zřízení: o státních příjmech*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1982. 373 s.

ZEBER, Ireneusz. *A study of the peculium of a slave in pre-classical and classical Roman Law*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1981. 93 s.

8.2 Sekundární zdroje

KÁBRT, Jan a kol. *Latinsko-český slovník*. 3. upravené vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. 483 s.

PRAŽÁK, Josef, NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník: A-K*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955. 743 s.

PRAŽÁK, Josef, NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef. *Latinsko-český slovník: L-Z*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955. 684 s.

SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997. 116 s.

8.3 Internetové zdroje

Iustiniani Digesta. Recognovit Theodorus Mommsen. Retractavit Paulus Krueger. [online]. The Roman Law Library [cit. 10. listopadu 2014]. Dostupné na <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/digest.htm>>.

Shrnutí

Diplomová práce je rozdělena celkem do pěti částí, přičemž hned první část pojednává o institutu otroctví v římském státu v obecné rovině. Spadá sem i ucelený přehled o právním postavení otroka, včetně podkapitoly o moci, kterou má pán nad svými otroky. Dále se tato část věnuje i srovnání životních podmínek mezi otroky, kteří slouží v bohatých římských domech a u chudších Římanů. Do druhé části spadají různé náhledy na pojem „osoby“ v římském právu, přičemž nejdříve je proveden právní rozbor jejího vzniku a zániku a až poté je určen právní význam. Třetí část pojednává o nejdůležitějších pramenech otroctví, které jsou pro větší přehlednost rozděleny na dvě skupiny – trvalé prameny a dočasné. Při tomto dělení je rozhodující považována okolnost, zda se člověk otrokem už narodil nebo se jím stal aktem ztráty své svobody.

Ve čtvrté části je pro celistvý přehled uvedeno i právní postavení dalších vrstev obyvatelstva v Římě – svobodných, osob v mancipiu a kolónů. Poslední pátá část, kterou osobně považuji za zcela stěžejní, je věnována problematice pekulia, s tímto institutem úzce souvisí i otcovská moc, která jde zde zmíněna také. Nechybí ani vymezení definice pekulia, jeho právní prameny, obsah a podrobněji je rozebrán i jeho vznik. Celou kapitolu uzavírá správa pekulia otrokem a pro úplnost je přidán i stručný přehled další typů pekulií, které se v průběhu času vyčlenily.

Summary

The diploma thesis is divided into five parts together, whereas the first part discusses – broadly speaking – on the institute of the slavery in the Roman state. Here comes under an overview of the legal status of a slave as well, including a subchapter on the authority of the master above his slaves. Hereafter this part attends to comparison of living conditions among slaves, which serve in rich Roman houses and at poorer Romans. To the second part there come under different previews on a term of a “person” in the Roman law, whereas at first there is a legal analysis of an origin and extinction of the person and then there is defined its legal importance. The third part deals with the most important sources of the slavery, that are in the purpose of better clarity divided into two groups – constant and temporary sources. At this separation there is decisive a circumstance, if the human was born as a slave or if he got to be slave per an act of a loss of freedom.

In the fourth part there is – in the purpose of the compact overview – defined a legal status of further grades of population in the Rome – of the free people, people in mancipium

and colons. The last fifth part, which I personally regard as the most important, pays attention to issue of a peculium. With this legal institute is close related a father authority, that is mentioned here as well. The definition of a peculium is not missing, there are its legal sources, content and analysed a process of its creation in details. The whole chapter is closed by administration of peculium by a slave and for the sake of completeness there is added a short overview of another types of peculium, which were selected in due course of time.

Klíčová slova

římské právo, otroctví, otrok, životní podmínky otroků, lidská osobnost, prameny otroctví, peculium, otcovská moc

Key words

roman law, slavery, slave, living conditions of slaves, human personality, sources of slavery, peculium, father authority